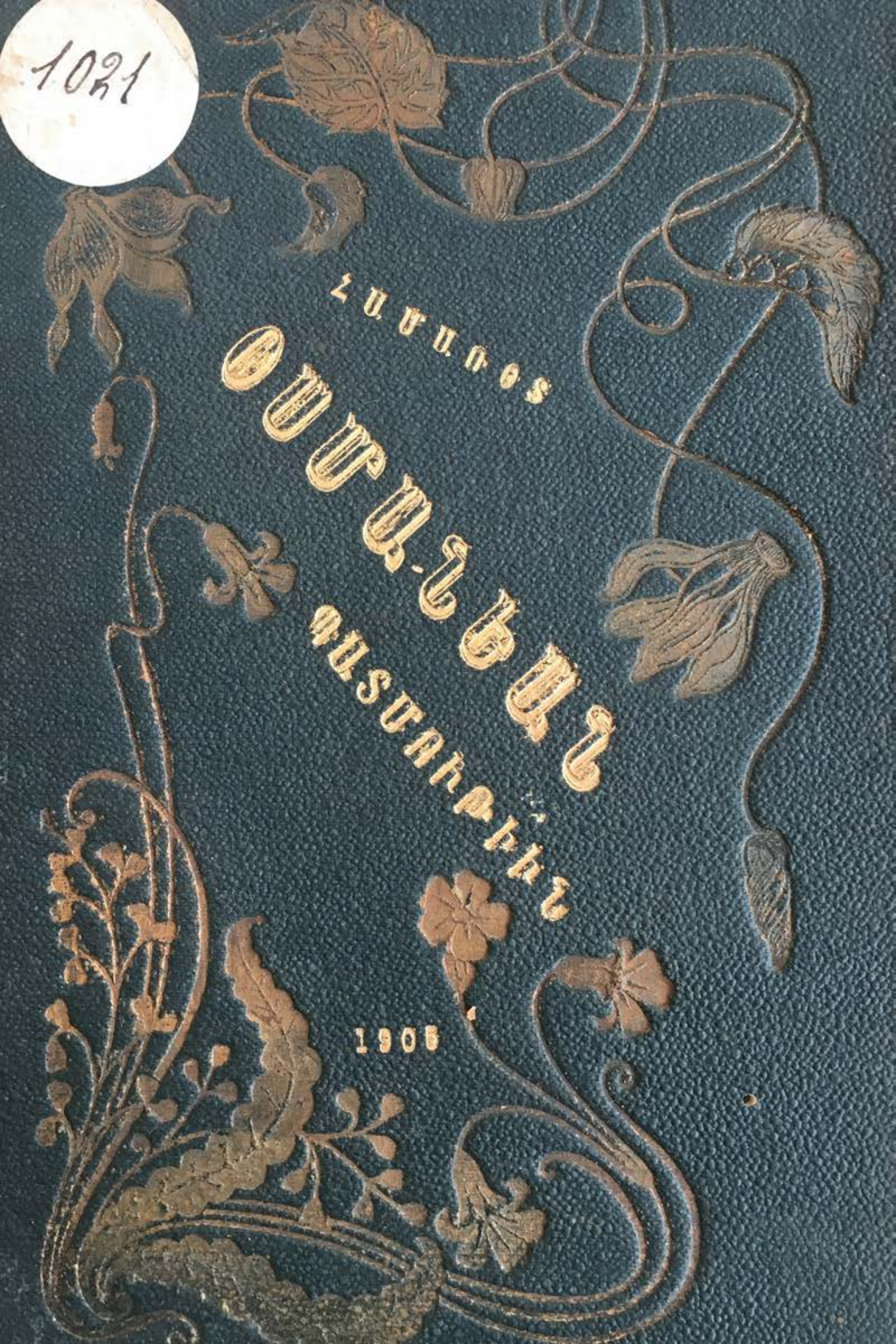

1021

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՊԱՐԺԱՆԻ
ՄԱՍԿԱՐԱԲԻՆ

1906

Die, unvollständige handschriftliche Aufzeichnung
des Inhalts der handschriftlichen Aufzeichnung

no

no

no

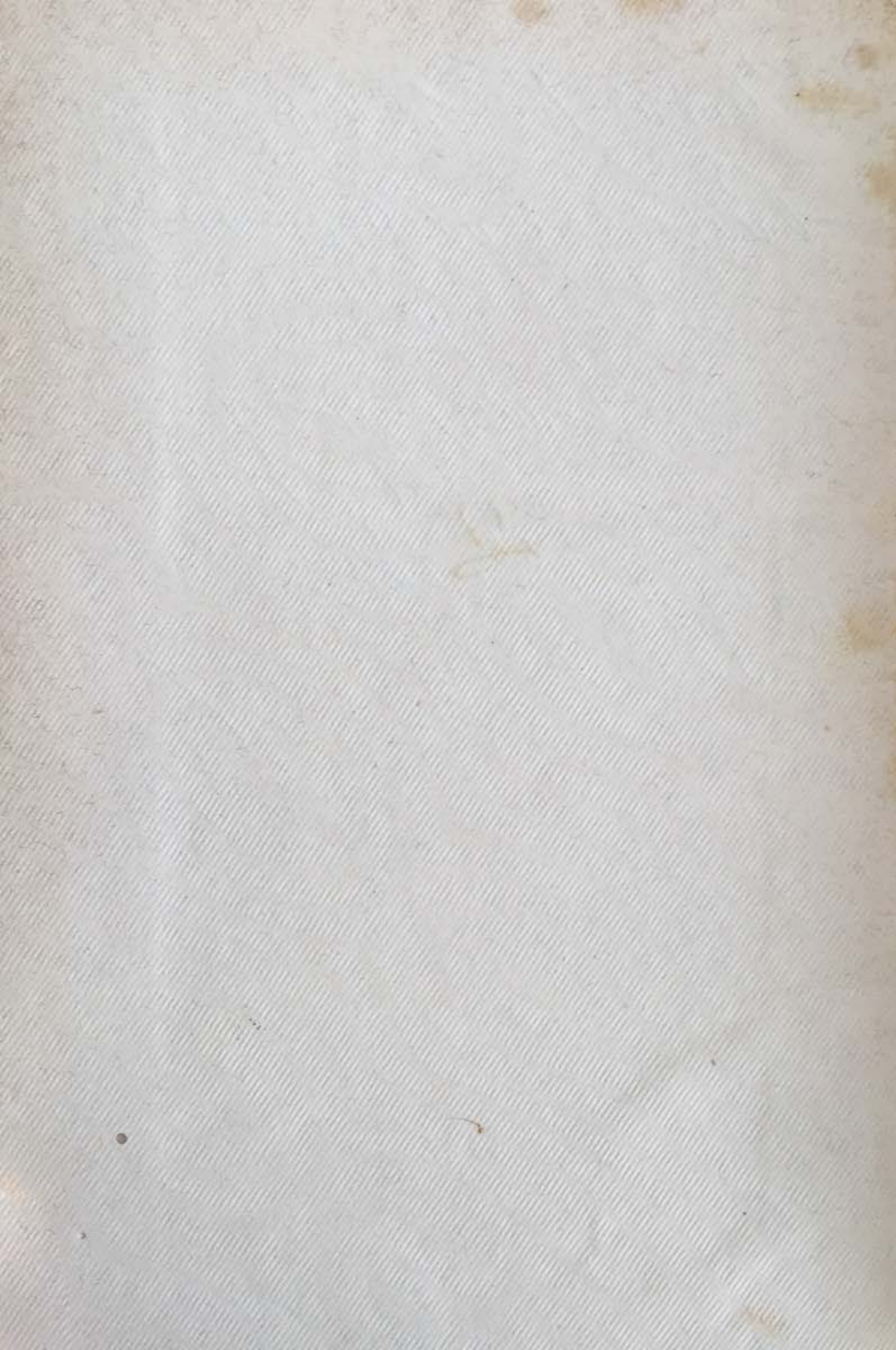
handschriftliche Aufzeichnung
des Inhalts der handschriftlichen Aufzeichnung

Die handschriftliche Aufzeichnung

10/23 November
1905

P. von

ՄԻՋԻՆ ԵՒ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Օ Ս Մ Ա Ն Ե Ա Ն

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Ի Պ Է Տ Ս

Ա Ջ Գ . Ն Ա Խ Ա Կ Ր Թ Ա Կ Ա Ն Վ Ա Ր Ժ Ա Ր Ա Ն Ա Յ

Գ Ր Ե Յ

Գ Ր Ի Գ ՈՐ Մ Ա Ր Գ Ա Ր Ե Ա Ն

ՈՒՍՈՒՅՅԷ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Բ . Տ Ի Պ

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک ۲۹ رجب ۳۲۲ و ۲۶
ایلول ۳۲۰ تاریخی و ۵۰۲ نومرولی رخصتنامه سیله طبع اولمشدر

1021

Կ . Պ Ո Լ Ի Ս

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Մ . ՍԱՐԸԵԱՆ

1905

ՀԱՅԻՍՏԱՆԻ ԿԱՏՈՒՄՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԼ ԿՈՄԻՏԵ

Հ Ա Ն Գ Ո Ւ Ց Ե Ա Ն

ԱԶՆՈՒԱՓԱՅԼ ՏԻԿԻՆ ԿԱԼԻՆԻԿ

Վ.ՍԵՄ. ԶԵՆՈՐ ՊԼՅ ՄԷՐԱՄԷԹՃԵԱՆԻ

ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ ՆՈՒԻՐԷ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՂՆ

Ի ՆՇԱՆ ԽՈՐԻՆ ՄԵԾԱՐԱՆԱՑ

Ի Երևան 1989

ՀԱՅԿԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՍԻՆՈՒԹՅԱՆ ՏՐԱԿՏԻ ՄԱՍԻՆՈՒԹՅԱՆ

ՎԵՐԱԳՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՊՈՆՏՔ ԴԵՍԻՄ

ՏՐԱԿՏԻ ՄԱՍԻՆՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՍԻՆՈՒԹՅԱՆ

Ի ԵՐԱՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆՈՒԹՅԱՆ

Վ Ա Ի Ե Ր Ա Պ Ի Ր

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Զարեա Օսմանեան Պատմութեան Գրիգոր
Էֆենտի Մարգարեան, յաղագս նշուած զի-
պաց եւ անցից, յսակութեան լեզուի եւ դիւ-
րուսոյց եղանակի, որպէս վկայեցին իննիչք,
եւս եւ հարազատ հետեւողութեան պատճառով
Յայտարարի Ուսումնական խորհրդոյս, արժանի
ընդունելութեան համարիմք յազգային Նախա-
կըրթարանս, ի պէս Գ. եւ Գ. դասուց :

(ԿՆԻԲ)

VERZEICHNIS

DER ABHANDLUNGEN

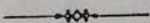
Die Abhandlungen sind in drei Theile eingetheilt. Der erste Theil enthält die Originalarbeiten, der zweite die Uebersetzungen von ausländischen Autoren, und der dritte die Mittheilungen von den Mitgliedern der Gesellschaft. Die Reihenfolge der Abhandlungen ist alphabetisch nach dem Namen des Verfassers geordnet.

(1878)

(1878)

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Բ. Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Մեր սոյն անդրանիկ աշխատասիրութեան
Ա. սպագրութիւնը շատնց սպառած ըլլալով՝
եւ միւս կողմանէ եղած խնդրանքներու կարե-
ւնաչ գոհացում տալու նպատակաւ, ձեռնարկեցի
անոր Բ^ր սպագրութեանը :

Այս առթիւ հարկ սեպեցի՝ շեղուի եւ պա-
րունակութեան մասին ինչ ինչ փոփոխութիւն-
ներ ներմուծել : Յուսով եմ թէ գործիս այս
Երկրորդ սպագրութիւնն ալ իր նախորդին ֆա-
ջաշերտիս ընդունելութեանը կ'արժանանայ :

Գ. Մ.

ՏՐԱԿՏԱՆԵՆ

ՀԱՅԳԻՆՆԵՐՈՒԹՅԱՆ

Մեզ հարկադրանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր

հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր
հարգանքով հարգանքով հանձնարեցինք ձեր

Մ. Ք.

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ա. Տ Պ Ս Գ Բ ՈՒ Թ Ե Ս Ն

Ուսանիլ ընդհանուր մարդկութեան, այլ մանաւանդ իւր կենակից եւ շիրող ազգին կեանքն՝ իբր լրացուցիչ մասն իւր պատմութեան, հարկ մ'է կարելուր եւ անհրաժեշտ:

Աւելորդ է ըսել թէ, մեզ համար սոյն աւագ կարելուրուքիւնն ունի Պատմութիւնն Օսմանեան ազգին՝ որոյ հետ Հայ ժողովրդեան մի ստուարագոյն մասն, վեց երկար դարերէ հետէ այնքան համեմատութեամբ կը կենակցի եւ իւր անժրխտիի հաւասարմութեան ու առ Տերութիւնն մասուցած արդիւնաւոր ծառայութեանցն համար՝ ընդ միտս արժանի եղած է Օգոստայաւու եւ Մեծագոր Սուլթաններու անգին շնորհացն ու բարձր գնահատմանց:

Համոզուած սոյն բացայայտ հեմարտութեան, եւ մասնաւոր առաջարկութեամբ Պ.ս. Ուսումնական Խորհրդոյ, պատրաստեցի սուղ միջոցի մէջ ներկայ Համառոտ Գասազիրես՝ ի պէս Ա.զգ. Նախաւերքական վարժարանաց:

Չանացի՝ ըստ կարի պարզ եւ ամփոփ նկարագրել, հետեւելով զլիսաւորաբար այն Օսմանցի մասնագիտաց՝ որոց դասական գործերն ընդունուած են ընդհանրապէս՝ *Իպթիսսիեէ* եւ *Րիշշիշէ* վարժարանաց մէջ:

Առ ի դիւրութիւն՝ իւրաքանչիւր Վեհապետի գահակալութիւնը թէ՛ Հինէթի եւ թէ՛ Քրիստոսի բուականներով հեանակած եւ մէն մի Գլխոյ վերջն *Հարցարաններ* դրած

Էմ: Բաց առի, յուրս գործոյ՝ պատշաճ դատեցի յաւելու անուանքն Օսմ. Սուլթաններու ժամանակակից երեւելի Վեզիրներու, նոյնպէս *Հնդկանուր* մի Հոջոյն՝ զոր Պատ. Ռուսոցիչ կրնան աւելի ընդլայնել՝ էթէ լաւագոյն համարին :

Այս է անա պարզագոյն նկարագիրն հասկես եւ անդրանիկ աշխատարարութեանս որ՝ էթէ արժանանայ Պատ. Ռուսոցչաց եւ Խնամակալաց ներողամիտ զնահասման, պիտի լինի ինձ քաջալեր՝ ճակաւ սոյնօրինակ աշխատարարութեանց ձեռնարկելու :

Գ. Մ.

4 Պոստոս 1889, 4. Պոլիս :

— 12 —

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Ս Ն Ա .

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ԵՇԼՏԸՐԸՄ
ՍՈՒԼԹԱՆ ՊԱՅԱԶԻՏԻ ՄԱՇԸ

(Հիմնեքի 699—804 Քրիստոսի 1299—1401)

ԹՈՒԹԻ կամ ՕՍՄԱՆՅԻ ազգին որրանն եղած է Կասպից ծովու և Ջինական լեռներուն մէջ աեղ տարածուած այն ընդարձակ աշխարհը, որ կը կոչուի Թուրքաստան կամ Թաթարիստան : Այս երկրէն էր Ճինկիզ խան մեծ աշխարհակալը, որ ժԳՐԳ Դարու սկիզբները, իր շրջակայ երկիրներուն տիրելէ ետեւ՝ բարձր աշխարհը նուաճելու ելաւ : Թուրքաստանի իշխաններէն մին՝ Սիւլէյման Եան, չ'կրնալով այս ահարկու աշխարհակալին բռնութիւններուն տակալ, իր քառասուն հազարի չափ հաւատարիմ մարդիկներով գէպի արեւմուտք գաղթեց ու էրզիլնկեանի

գաւառն ապաստանեցաւ : Ասոր մահուանէ
յետոյ, որդին էրրոդորոյ պէյ՝ իր ցեղակից
քանի մը հարիւր ընտանիքներով Փոքր Ասիոյ
արեւմտեան կողմերը յառաջանալով՝ եկաւ
Բիւրանիս (այժմեան Խիւտավէնտիկեար
կուսակալութեան մէջ) հաստատուեցաւ :

Այս միջոցին Փոքր Ասիոյ մէջ երեւելի էր
Սէյճնուզեան Թուրքերու տէրութիւնն՝ որու
մայրաքաղաքն էր Իկոնիոն կամ Գոնիս :
էրրոդորոյ՝ որ ճարպիկ ու պատերազմափորձ
իշխան մ'էր, թշնամի Թաթար ցեղերու յար-
ձակումներու դէմ Իկոնիոյ Արաեսիս Սուլ-
թանին օգնելով՝ ի վարձատրութիւն իր
ծառայութեան՝ ընդարձակ երկիրներ պար-
զեւ ստացաւ անկից՝ և այսպէս Թուրք
ազգին ինքնակալութեան հիմունքը դրաւ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞ր երկիրն եղած է Թուրք կամ Օսմանյի
ազգին որրանք. — Ո՞վ էր Սիւլէյման Շահ. —
Ինչո՞ւ երզնկա գաղթեց. — Ո՞վ յաջորդեց իրեն.
— Էրթողրուլ ո՞ր հաստատուեցաւ. — Փոքր
Ասիոյ մէջ ո՞ր տէրութիւնը կար նոյն ժամանակ.
— Ո՞րն էր անոր մայրաքաղաքը. — Էրթողրուլ
ինչպէս յարաբերութեան մասւ Իկոնիոյ Սուլ-
թան Ալայէտաիի հետ. — Ի՞նչպէս հիմնեց
Թուրք ազգին ինքնակալութիւնը :

ՕՍՄԱՆ Ա. ՂԱԶԻ

(Թուակ սն Հիճրէքի 699 — Թուական Քրիստոսի 1298)

Էրթողրուլի յաջորդեց իր արիասիրտ և փառասէր սրդին Օւնան, որ Յունաց ձեռքէն շատ մը քաղաքներ առաւ, տէրութիւնն ընդարձակեց և իրեն մայրաքաղաքն ըրաւ Եէնիքէնիս: Երբ 1278ին Իկոնիոյ Սէլճուղեանց տէրութիւնը բողբոզին վերջացաւ՝ Օսման ալ այս առթիւ ընդարձակ և հարուստ կուտակարութիւններ նուաճելով՝ իր տէրութիւնն աւելի ընդարձակեց և զօրացուց:

Օսման իր իշխանութեան 14րդ տարին՝ Պրուսան Յունաց ձեռքէն առնելով, զայն իր տէրութեան Մայրաքաղաքն ըրաւ, զօրացր թոշակ կապեց ու երկրին յառաջագիւմութեանը հոգ տարաւ:

Օսմանի անունով իր ազգն ՕՍՄԱՆՅԻ և տէրութիւնն ալ կոչուեցաւ ՕՍՄԱՆԵԱՆ: — Օսման 16 տարի իշխանութիւն վարեց:

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՛վ յաջորդեց Էրթողրուլի. — Ո՛ր քաղաքներն առաւ Յունաց ձեռքէն. — Ո՞րն էր իր

մայրաքաղաքը . — Ինչպէս ընդարձակեց իր տէրութիւնը . — Երբ աւրեց Պրուսա քաղաքին . — Իր անուամբ ինչ կոչուեցաւ իր ազգն ու տէրութիւնը :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՐԻԱՆ

(Թուական Հին. 726 — Թ. Քր. 1325)

Սուլթան Օսման Ա. ի կրտսեր որդին էր ՕՐԻԱՆ որ դահն ելածին պէս՝ իր երէց եղբայրը Ալաէտտին փաշան՝ Մեծ Եպարքոս (վէզիր) անուանեց, Ալայէտտին՝ տէրութիւնը արտաքին յարձակումներու դէմ պաշտպանելու նպատակաւ՝ կազմեց Եէնիչերի (նոր զօրք) կոչուած այն նշանաւոր զօրաքունդն, որ թէև ՚ի սկզբան Օսմանեան պետութեան մեծ ոյժ տուաւ, սակայն ՚ի վերջոյ իր նպատակէն շեղելով՝ վտանգաւոր տարր մը դարձաւ :

Սուլթան Օրիսան օգուտ քաղելով Յունաց կայսրութեան տկարութենէն՝ հետզհետեւ տիրեց Կեւնէյիկ, Նիկիա և Նիկոմիդիա քաղաքներուն : Իսկ 1336ին իր Սիւլէյման փաշա

որդին՝ սակաւաթիւ նաւերով Չանագ-Քա-
լէէն անցաւ դիմաց՝ Եւրոպա և Յունաց
ձեռքէն տուաւ Տարսսնեղ, Մաղկարս,
Հայրապօղոս և Թեփրսոսի քաղաքները :

Սուլթան Օրխան՝ արեւ և բարեկարգիչ
թագաւոր մ'էր : Իր անունով ստակ կո-
խեց, ամէն տեղ դատաւորներ (դատը)
կարգեց և իմաստուն օրէնքներ դնելով՝
մեռաւ Պրուսայի մէջ՝ 35 տարի թագա-
ւորելէ յետոյ : Առաջին անգամ Մուշրան
տիտղոսն առնող Օսմանեան վեհապետն
ասիկա եղած է :

Հ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Օսմանի ո՞վ յաջորդեց. — Օրխան զո՞վ վե-
ղիւր կարգեց. — Ալաէտտին ի՞նչ կարգադրու-
թիւններ ըրաւ. — Եէնիչէրիք ի՞նչ կարեւո-
րութիւն ունեցան. — Ո՞ր քաղաքներուն տիրեց.
— Օսմանցիք որ թուականին Եւրոպա անցան-
և ո՞ր քաղաքաց տիրեցին. — Օրխան ի՞նչ բա-
րեկարգութիւններ ըրաւ :

ՍՈՒԼՔԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Ա.

(Թուական Հին. 726 — թ. Քր. 1325)

Սուլթան Օրխանի կրտսեր որդին և սպաներազմասէր թագաւոր մ'էր Մուրատ Ա. որ իր իշխանութեան առաջին տարին Գասացիք զսպելով՝ Անկուրիա քաղաքին տիրեց :

Այս թագաւորին ժամանակակից էին Լալա Շահին փաշա, Էփրեկուս Պէյ, Չանսարչը Գարա Խալիլ և Թիւնուր քաշ Պէյ նշանաւոր անձերը, որոնք նորահաստատ տէրութեան մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցին :

Ասիոյ կողմը խաղաղեցնելէ ետեւ՝ Սուլթան Մուրատ իր զէնքը Եւրոպա դարձուց և տիրեց Էսիրնէ, Ֆիլիպէ, Կիւմիւղճիկէ, Եհնիճէ և Պուլկարիոյ քանի մը կարեւոր քաղաքներուն : Օսմանցւոյ այս անգուլյառաջխաղացութենէն սարսափահար՝ Սերպիոյ Լազար թագաւորը՝ Վալաքիոյ, Պուլկարիոյ և Պոսնիոյ իշխաններուն հետ նիզակակցելով՝ մեծ բանակով մը Սուլթան

Մուրատի դէմն ելաւ : ճակատամարտը տեղի ունեցաւ Քոստովա քաղաքին մօտ՝ (1389) ուր Քրիստոնէից դաշնակից բանակը յաղթուելով ցեր ու ցան եղաւ : Սուլթան Մուրատ՝ այս յաղթութենէ յետոյ մեռաւ :

Այս թագաւորին օրով Օսմանցւոց Մայրաքաղաք եղաւ Էտիրնէ :

Սուլթան Մուրատ թագաւորեց 30 տարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Օրխանի . — Ո՞ր քաղաքին տիրեց . — Թուէ՛ իրեն ժամանակակից երեւելի անձինքը . — Օրխան Եւրոպիոյ մէջ ո՞ր քաղաքաց տիրեց . — Ո՞րն է Քոստովայի ճակատամարտը . — Մուրատի օրով Օսմանցւոց մայրաքաղաքը ո՞րն էր :

Մ Ա Ս Ն Բ.

ՍՈՒԼՔԱՆ ՊԱՅԱԶԻՏ Ա.Ի ՄԱՀՈՒԱՆԷ ՄԻՆԶԵԻ Կ. ՊՈԼՍՈՅ
ԱՌՈՒՄԸ

(Հիմնեթի 804—857 Քրիստոնէից 1401-1453)

ՍՈՒԼՔԱՆ ՊԱՅԱԶԻՏ Ա. (Երլսրբմ)

Սուլթան Մուրատի յաջորդեց իր անդրանիկ որդին Պալազիս՝ որ իր արտաքոյ կարգի քաջութեան և տարած մեծամեծ և արագ յաղթանակներուն համար կոչուեցաւ Երլսրբմ (կայծակ) :

Պայաղիտ, նախ Ասիոյ մէջ Սըվազի եւ Մալաթիոյ ինքնիշխան Պէյուլթիւնները նուաճելով՝ անցաւ Եւրոպա, եւ տիրեց Պուլկարիոյ եւ Մոլտավիոյ :

Մաճառաց թագաւորը Սիկիսմանտ՝ գուշակելով իր տէրութեան սպառնացող վրտանգը. դիմեց Հռոմայ Պապին՝ որու յորդորանօք Եւրոպացի այլ եւ այլ ազգերէ բաղկացած ստուար բանակ մը Մաճառաց օգնութեան հասաւ : Ճակատամարտը տեղի ունեցաւ Պուլկարիոյ Նիկոպոլիս քաղաքին քով : Երկու կողմէ քաջութեամբ պա-

տերազմեցան թէև՝ բայց վերջապէս յազ-
թութիւնը Օսմանցիք տարին (1396) :

Երևորբմ Պայազիտ՝ այս փառաւոր յա-
ջողութենէն քաջալերուած՝ եկաւ Կ. Պոլիսը
պաշարել, սակայն քիչ յետոյ ստիպուե-
ցաւ Ասիա անցնիլ և իր երկիրները պաշտ-
պանել ահարկու թշնամիի մը դէմ, այն
էր արիւնարբուն Լէնկթիմուր՝ որ ձինկիզ
Խանի տէրութիւնը վերականգնելու դի-
տաւորութեամբ՝ անթիւ հրոսակներով Թա-
թարիստանէն դէպի արեւմուտք ճամբայ
եւած՝ և տմեն անցած տեղերն արիւնլուայ
ընեւէ յետոյ՝ կուգար Օսմանեան երկիր-
ներն ասպատակել : Սուլթան Պայազիտ՝
անհաւասար զօրութեամբ Անկուրիոյ մօտ
Թաթար աշխարհակալին դէմ արիաբար
ճակատեցաւ, բայց յազթուելով մեռաւ
սրտին ցաւէն՝ 14 տարի թագաւորելէ ետքը :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մուրատ Ա. ի . —
Պայազիտ ինչո՞ւ երևորբմ կոչուեցաւ . — Պա-
յազիտ ո՞ր երկիրներուն տիրեց . — Ի՞նչպէս
եղաւ Նիկոպոլսոյ ճակատամարտը . — Սուլ-
թան Պայազիտ ինչո՞ւ Ասիա անցաւ . — Ո՞վ

էր Լէնկթիմուր . — Ինչպէ՞ս եղաւ Անկուրիոյ
պատերազմը . — Ի՞նչ վախճան ունեցաւ Սուլ-
թան Պայազխա . — Քանի՞ տարի թագաւորեց :

ՍՈՒԼՔԱՆ ՄԷՆԷՄՄԷՏ Ա. (ՉԷԼԷՎԻ)

(Թուական չիճ. 816 — Թուական Քր. 1413)

Սուլթան Պայազխաի մեռնելէն յետոյ՝
իր կրտսեր սրդին Մէհէմէտ՝ Էտիրնէի
մէջ դահն ելաւ :

Սուլթան Մէհէմէտ իր վայելուչ կեր-
պարանքին և շնորհալի ձեւերուն համար
կոչուեցաւ Չէլէպի :

Սուլթան Մէհէմէտ թէև բնութեամբ
խաղաղասէր էր՝ պարտաւորեցաւ սակայն
երկրին մէջ տիրող անկարգութեանց վերջ
տալ : Այս բմբոսաներուն գլխաւորն էր իր
Ալաէտտին փեսան՝ Գարամանի Պէյը՝ ս-
րու դէմ երթալով բոլորովին յաղթեց :
Նոյն միջոցին Եւրոպայի կողմն ալ իր Մու-
սա զօրավարը Մուճառայ Սիկիսմանդ կայ-
սեր դէմ ճակատելով՝ Սէմէնարիա քա-
ղաքին քով փառաւոր յաղթութիւն մը
տարաւ :

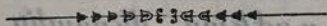

Աւագլին անդամ այս վեհապետին օրով է որ Օսմանցիք սկսան Եւրոպական քանի մը տէրութեանց մօտ դեսպաններ զրկել :

Սուլթան Մէհէմէտ կաթուածահար մեռաւ՝ 6 տարի թագաւորելէ յետոյ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Պայազխտի մահուանէ յետոյ ո՞վ յաջորդեց իրեն . — Մէհէմէտ Ա. ինչո՞ւ Չէլէպի կոչուեցաւ . — Ի՞նչ պատերազմներ մղեց . — Ո՞րն է Սէմէնտրիայի ճակատամարտը . — Այս Սուլթանին օրով ի՞նչ նոր անօրինութիւն եղած է . — Ի՞նչպէս մեռաւ Սուլթան Մէհէմէտ :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍՈՒՐԱՏ Բ.

(Թուական Հին. 824 — Թուական Քր. 1421)

Սուլթան Մէհէմէտի յաջորդեց իր 18 տարեկան օրգին Սուլթան Մուրատ Բ. Սա պատերազմ՝ բացաւ Վենետիկցիներուն դէմ և անոնց ձեռքէն առաւ Սէլանիկ , Կորընթոս և Բաթրաս քաղաքները : Ապա 200,000 զօրքով դնաց պաշարել Արեւելեան կայսրութեան մայրաքաղաքը Կ. Պոլիս՝ որու

կայսրն էր այն ժամանակ Կոստանդին ժ.Ք.
Պաղէօրօզ ։

Սակայն նոյն միջոցին իմանալով որ Մա-
ճաւայ Վլասիստար թագաւորը և Հռնի-
աս Թրանսիլվանիոյ իշխանը մէկ կողմէ ,
Իսկէնէ՛՛ր Պէյ՝ Ալպանիոյ տհարկու իշխանը
միւս կողմանէ՝ Օսմ. երկիրները կ'առաջա-
տակեն , Կ. Պոլսոյ պաշարումը վերցուց և
իր թշնամեաց հետ ալ հաշտութիւն բրաւ,
պայմանաւ որ խաղաղութեան դաշինքին
երկու կողմանէ հաւատարիմ գտնուին։ Սակից
յետոյ Սուլթան Մուրատ գահէն հրաժա-
րելով՝ Մաղնիսա քաղաքը քաշուեցաւ ։
Բայց քիչ յետոյ լսելով որ իր թշնամիները
իրենց ուխտը դրժելով վերստին պատե-
րազմի կը պատրաստուին՝ Սուլթան Մու-
րատ արգար բարկութեամբ բորբոքած՝
անոնց դէմ ելաւ և 1444ին Վաւնայի մօտ
նշանաւոր յաղթութիւն մը տանելով իր
վրէժը լուծեց ։ Այս ճակատամարտին մէջ
Վլախիալաւ իր մահը գտաւ և Հունիատ
հալածական՝ վերագարձաւ իր երկիրը ։

Սուլթան Մուրատ թագաւորեց 31 տա-
րի ։

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մէհմէմէտի . —
 Մուրատ Բ. Ի՞նչ քաղաքներու տիրեց . — Ինչ
 չ՞ո՞ւ վերցուց Կ. Պոլսոյ պաշարուելը . — Որո՞նք
 էին Օսմ. Սուլթանին դէմ նիղակակցող Եւրո-
 պացի իշխանք . — Ի՞նչ պատճառաւ Սուլթան
 Մուրատ՝ երկրորդ անգամ գահն ելաւ . —
 Ո՞րն է Վառնայի ճակատամարտը . — Ի՞նչպէ՞ս
 պատժուեցան ուխտադրուժ իշխանները :

— 93 —
1 0 7 8 9 0 1

Մ Ա Մ Ն Գ.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ ԱՌՈՒՄԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ
Բ. ԿԱՄ ՍՈՔՈՒԼԼՈՒ ՄԷՇԷՄՄԷՏ ՓԱՇԱՅԻ ՄԱՀԸ

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՇԷՄՄԷՏ Բ. (Ֆաթիհ)

(Թուակաճ Հին. 857-987 Թուա. Քր. 1453-1579)

Սուլթան Մուրատի որդին և Օսմանեան ամենէն նշանաւոր վեհապետներէն մէկը եղաւ Սուլթան Մէհմէմէտ Բ. որու գլխաւոր նպատակն եղաւ Կ. Պոլիսն առնել: Այս միջոցին Արեւելեան կայսրութիւնը յետին ծայր տկարացած էր: Այս տկարութեան պատճառներն էին՝ մէկ կողմանէ Օսմանցւոյ անդադար յարձակումներն և միւս կողմանէ կրօնական անշահ և անտեղի խռովիրներու համար կռիւներ՝ որով անպակաս էր ներքին երկպառակութիւնը: Սուլթան Մէհմէմէտ մեծամեծ պատրաստութիւններով էտիրնէէն կուգայ Կ. Պոլիս և նախ՝ Պատֆորի Ասիական եղերաց վրայ Պողազ ֆէսէն անուն բերդը կը կանգնէ: Վերջապէս 1453 Ապրիլ 6ին 300,000 զօրքով և 250ի չափ նաւերով կը պաշարէ

Կ. Պոլիսը : Կոստանդին Յունաց վերջին կայսրը՝ այս գժուարին վիճակին մէջ կը գիմէ Սրբեմանեան ազգերու օգնութեան, սակայն ոչ ոք կը լսէ իր խնդիրն բայ ի մի քանի հարիւր ձէնովացիներէ՝ որոց գլխաւորն էր անուանին ճիտադիւնիսանի :

Կոստանդին, թէև միայն 4-5000 զօրք և սակաւաթիւ նաւերէ բաղկացեալ տորմիզ մ'ունէր, չուզելով Սուլթանին անձնատուր ըլլալ՝ պատրաստուեցաւ իր մայրաքաղաքը պաշտպանել : Օսմանցիք գլխաւորապէս ունէին վիթխարի թնդանօթ մը, որու համար աւանդութեամբ կ'ըսեն թէ 12 կենդինար ծանրութեամբ ուսմբեր կ'արձակէր : Սոյն ահարկու թնդանօթն Օսմանցիք Ս. Ռումանոսի դրան գլխաց զետեղած ըլլալուն՝ այդ թուակոնէն յիշեալ գուռը կաշուեցաւ Թօփ-Գափու :

Ղազխա նստարաս Յունաց ծովակալը՝ Օսմանեան նաւատորմին մէկ մասն այրելէ յետոյ՝ Ղալաթիայէն դիմաց (գէպ 'ի Պաղչէ Գաբուի ծովեզրը) ահագին շղթայ մը ձգեց որով կ'արգելէր Օսմ. նաւերուն գէպ 'ի ներքին նաւահանգիստ (Ոսկեղջիւր) մը ա-

ները: Արիասիրտ Սուլթանը ասով ալ չյու-
սահատիր և արտաքոյ կարգի հնարք մը
կը գտնէ: Տուրմա Պաղչէի կամ Սալը բա-
զարի ծովեզրէն գէսլ 'ի Օք-Մէյաանիի
բլուրը և անկից վար՝ Գասըմ՝ փաշայի՝ ծո-
վախորչը տախտակէ սահուն ճամբայ մը
չինեւ ապրով՝ 80ի չոփ նաւեր ծով կ'իջեցնէ
մէկ գիշերուան մէջ: Յոյները ասիկա տես-
ներով կը սարսափին, բայց տակաւին յանձն
չեն առներ անձնատուր ըլլալ: Այն ատեն
Օսմանցիք Մոյխաի 29ին ծովէն ու յամա-
քէն կը պաշարեն քաղաքը ու երկու կող-
մէն սոսկալի կ'օտորածէ յետոյ՝ վերջապէս
Օսմանցիք Քսիլոյիօրքա գուռնէն կը մըրա-
նեն ներս և քաղաքին կը տիրանան: Կոս-
տանդին կայօրը խառնուրդին մէջ նետուե-
լով՝ գիւցաղնաբար կը կուռի և քաղաքին
վերջին պաշտպաններուն հետ կ'իյնայ ու
գեոպառ:

Սուլթան Մէհէմէտ Կ. Պոլսոյ առման
աւետիան ընդունելով՝ յաղթանակաւ մը-
տաւ ի քաղաք և ուզղակի Այա-Սոֆիայի
եկեղեցին գնայ ուր յերեկեայ նաւնազը
կատարելէ յետոյ՝ հրամայեց մզկիթի վե-

րածել Մեծին Յուստինիանոսի սոյն հրաշակերտ եկեղեցին :

Սուլթան Մէհէմէտ Կ. Պոլիսն առնելէ ետև զայն իր մայրաքաղաքն ըրաւ , բընակչաց հետ շատ քաղցրութեամբ վարուեցաւ , և Յունաց Պատրիարք մը կարգելով՝ ազգային ու կրօնական մեծամեծ արտօնութիւններ շնորհեց : Նոյնպէս Պրուսայի Յովակիմ եպիսկոպոսը՝ որ բարեկամն էր Սուլթանին , Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք կարգուեցաւ առանձին հրովարտակոյլ :

Սուլթան Մէհէմէտ Կ. Պոլիսն առնելով կոչուեցաւ Փաթիհ , այսինքն աշխարհակալ : Փաթիհ տիրեց նաև Հէրսէքի , Պոսնիոյ , Խրիսո , Մուայի , Ռումանիոյ , Օդրանդի , Սինոպի , Թրապիզոնի և վերջապէս 200ի չափ քաղաքաց :

Սուլթան Մէհէմէտ որքան աշխարհակալ՝ նոյնքան ևս աշխարհաշէն վեհապետ մ'էր : Ինքը շինեց Մարմարայի բերդերը , Եէտի Գուլէյի ամրոցը , Սարայ Պուրնուի արքունական հոյակապ պալատը , Էյուսպ Սուլթանի մզկիթն ուր թաղուած է Մարգարէին գրօշակիրն Խալիա Էյուսպ : Նոյն

պէս իր անունով փառաւոր մզկիթի մը հիմունքը դրաւ և ուր թաղուեցաւ ի վերջոյ : Ասոնցմէ 'ի դատ' Փաթիհ՝ խաներ , հիւանդանոցներ , գրատուն , աղբիւրներ , բաղնիքներ և այլ նմանօրինակ կարեւոր շինութիւններով իր նոր մայրաքաղաքը զարդարեց :

Կըսուի թէ Սուլթան Մէհէմմէտ 5-6 լեզու գիտէր և թէ՛ բանաստեղծութեան ու նկարչութեան ալ մեծ փափաք և յարմարութիւն ունէր :

Սուլթան Մէհէմմէտ մեռաւ 1481 ին՝ 31 տարի թագաւորելէ յետոյ :

Հ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Մուրատի ո՞վ յաջորդեց . — Ի՞նչ պիտի անձ էր Սուլթան Մէհէմմէտ Բ. և ի՞նչ էր իր գլխաւոր փափաքը . — Արեւելեան կայսրութիւնն ի՞նչ վիճակի մէջ էր այս ժամանակ . — Սուլթան Մէհէմմէտ Բ. ե՞րբ և ինչ պատրաստութիւններով եկաւ Կ. Պոլիսը պաշարել . — Յոյնք ի՞նչքան զօրութիւն ունէին . — Ո՞վ էր իրենց կայսրը . — Որո՞նք իրեն օգնութեան եկան . — Սուլթան Մէհէմմէտ ի՞նչպէս իր նաւերը իջեցուց Ոսկեղջիւրի մէջ . — Օսմանցիք ե՞րբ և ո՞ր դռնէն քաղաք մտան . — Ի՞նչպէս

մեռաւ Կոստանդին . — Սուլթան Մէհէմէտ
ի՞նչպէս վարուեցաւ բնակչաց հետ . — Հայոց
ի՞նչ ըրաւ . — Փաթիհ տակաւին ի՞նչ քաղա-
քաց տիրեց . — Ի՞նչ կը պատմուի Սուլթան
Մէհէմէտի վրայ . — Ե՞րբ մեռաւ և քանի
տարի թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՊԱՅԱՂԻՏ Բ.

(Թ. Հ. 886 — Թ. Ք. 1481)

Փաթիհի յաջորդեց որդին Պայաղիա :

Սուլթան Պայաղիա բորբոքի նուաճեց
Ալպանիան , Հէրսէքն ու Պոսնան , նոյնպէս
պատերազմներ ըրաւ Վենետիկեացի հետ
և անոնց ձեռքէն առաւ Նաւարին , Քորոն
և Մօսէն քաղաքները : Վենետիկեցիք նեղը
մնալով՝ Սուլթանին հետ հաշտութիւն ըրին
որով արտօնութիւն ունեցան Սև ծովու
մէջ վաճառականութիւն ընել և Կ. Պոլսոյ
մէջ ունենալ դեսպան՝ որ կը կոչուէր Պայշ
Կամ Պաշիօզ :

Այս Սուլթանին ժամանակն էր որ Կ.
Պոլսոյ մէջ ստեղծուի երկրաշարժ մը պատա-

հելլով՝ քաղաքին կէսէն աւելին փրատակ
դարձաւ :

Սուլթան Պայազիրտ՝ Տիւֆթիքա քաղաքը
առանձնանալու դայած ատեն ճամբան
մեռաւ՝ 32 տարի թագաւորելէ յետոյ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Մէհմէտէալի ո՞վ յաջորդեց . —
Սուլթան Պայազիրտ ի՞նչ պատերազմներ մղեց .
— Վենետկեցւոց ձեռքէն ո՞ր քաղաքներն ա-
ռաւ . — Ի՞նչ արածութիւններ ունեցան Վե-
նետկեցիք . — Այս Սուլթանին օրով Կ. Պոլսոյ
մէջ ի՞նչ դէպք պատահեցաւ և ինքն ո՞րչափ
թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Ա. (Եավուզ)

(Թ. Հ. 918 — Թ. Ք. 1512)

Սուլթան Պայազիրտի յաջորդեց անգրա-
նիկ օրդին Սուլթան Սէլիմ Ա. : Սուլթան
Սէլիմ իր իշխանութեան երկրորդ տարին
Ասիա անցաւ և ճաշքորան դաշտին մէջ
Պարսից Շահ Իսմայիլ թագաւորին դէմ
փառաւոր յաղթութիւն մը տանելով՝ աի-

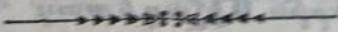
րեց Վերին Միջագետաց և Վրաստանի և Անկից իջաւ Սուրիա և Հալէպի մօտ Մէմլուքներուն հետ զարնուելով յաղթեց՝ և առաւ Գամասկոս ու Հալէպ քաղաքները ։ Սուլթան Սէլիմ մինչև Եդիպատոս յառաջանալով՝ Քանսու-Կալքի Սուլթանն ալ նուաճեց և յաղթանակաւ Գահիրէ մտնելով՝ հետեւեալ օրն հանդիսաւոր կերպով ընդունեց Մէքքէ և Մէտինէ Իսլամաց նուիրական քաղաքներուն բանալիները ։ Անկից ետքը Օսմանեան Վեհապետները կոչուեցան Խալիվէ և պաշտպան Իսլամական կրօնին ։

Այս Սուլթանին օրով էր որ ձէզաիրի իշխան ու երեւելի ծովասպատակ Խայրէտտին Պարպարոսա՝ ինքնակամ՝ Օսմանցւոց հպատակելով՝ ձէզաիր ևս Օսմանեան պետութեան միացաւ ։

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Պայազիտի . — Սէլիմ ինչ բնութեան տէր էր . — Ո՞վ էր իրեն ժամանակակից Պարսից Շահն . — Ո՞ւր յաղթեց անոր և ո՞ր քաղաքներն առաւ . — Ո՞ւր յաղթեց Մէմլուքներուն և ի՞նչպէս տիրեց Եդիպ-

տասի . — Ինչո՞ւ կոչուեցաւ Խաչիճիկ . — Ո՞ր
էր Խայրէտտին Պարպարոսա . — Սուլթան Սէ-
լիմ քանի՞ տարի թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԻԻԼԷՅՄԱՆ Ա. (Իանուելի)

(Թ. Լ. 936 — Թ. Ք. 1520)

Սուլթան Սէլիմի որդին էր Սուլթան Սիւ-
լէյման Ա. որ իր դարու վեհապետաց ա-
մենէն երեւելիներէն մին եղաւ :

Սուլթան Սիւլէյման նշանուոր է իրբեւ
Օրէնսդիր, վերանորոգիչ և աշխարհակալ
թագաւոր : Իր դահակալութեան առաջին
տարին Ասորոց երկրի կուսակալը ճան-
պէրլի կազալի՝ Օսմ. պետութեան դէմ
ըմբոստանալով՝ Սուլթան Սիւլէյման՝ Յէր-
հաս փաշան զրկեց, որ այս շարժումը խեղ-
դելով՝ անոր պարագլուխն ալ սպաննեց :
Ասկից յետոյ Սուլթան Սիւլէյման Պարսի-
չեա զինադադար ընելով՝ յաջորդ տարին
200,000 զօրքով պաշարեց Հոռոս կղզին
որ Երուսաղէմի Ս. Օհաննու կարգին առ-
պետաց ձեռքն էր : Պաշարումը վեց ամիս

տեւեց և Օսմանցիք մեծ կորուստներ ունեցան: Կղզեցիք թէև երկար ատեն արիարար դիմադրեցին, բայց վերջապէս ուտեստի և ռազմամթերքի չգոյութեան պատճառաւ՝ ստիպուեցան Սուլթանին անձնատուր ըլլալ (1522): Ասպետները իրենց Վիլիե-սը-լիլ-Ասաւ գլխաւորին առաջնորդութեամբ Հռոդոսէն ելնելով՝ հաստատուեցան Մալթա կղզին զոր իրենց կը նուիրէր Կարոլոս Ե. Գերմանիոյ կայսրը:

Սուլթան Սիւլէյման Սերպիացւոց գէժալ պատերազմելով՝ Պէլկրատի տիրեց և վերադարձաւ Պոլիս: Սերպիացի գերիները Վերին Պոսֆորի կողմերն հաստատուեցան ուր մինչև այսօր՝ Պէօյիւքտէրէի մօտ իրենց մայրաքաղաքին անունով կը գտնուի Պէյրասնըզ գիւղը:

1526ին Սուլթան Սիւլէյման Մաճառներուն գէժ նշանաւոր յաղթութիւն մը տարաւ Մոնաց ըսուած դաշտին մէջ՝ ուր մեռաւ իրենց Լուդովիկոս թագաւորը: Երեք տարի յետոյ, Պոլսա քաղաքն ալ առնելով՝ Վիէննան պաշարեց: Քսան կատաղի յարձակումներէ վերջ, Եէնիչերիներ

րուն անկարգութեան և պաշարի չգոյութեան պատճառաւ՝ Օսմանցիք ստիպուեցան պաշարուիլ վերջնել : Եւրոպայէ վերադարձին՝ Սուլթան Սիւլէյման Ասիա անցաւ և յաղթելով Պարսից Շահ Թահմազ թագաւորին՝ անոր ձեռքէն առաւ Վերին Միջագետաց մնացեալ մասին հետ՝ նաև Վան, Խլաթ և Պաղտատ նշանաւոր քաղաքները : Սուլթան Սիւլէյմանի ժամանակակից էին Գերմանիոյ Կայսր՝ Կարլոս Ե. և Ֆրանսոյի թագաւոր՝ Ֆրանսուա Ա. որու բարեկամ ու դաշնակիցն էր Սուլթան Սիւլէյման :

Սուլթան Սիւլէյման իմանալով որ Մաճառները Աւստրիացոց գրգմամբ նորէն գլուխ վերուցեր են . ստիպուեցաւ վերջին անգամ մ՞ալ անցնիլ Եւրոպա՝ ուր թըշնամեաց բանակին յաղթելով՝ ՍիկէՏ բերդաքաղաքն առաւ և յաղթանակաւ վերադարձաւ :

Սուլթան Սիւլէյման նորանոր և իմաստուն օրէնքներ դնելուն համար՝ կոչուեցաւ Գալուստի՝ այսինքն օրէնսդիր : Ուսումնասէր, գիտութեանց և արուեստից

պաշտպան և առատաձեռն վեհապետ մ'էք :

Իր միաժ մեծամեծ ու երկարատև պատերազմներուն մէջ 13 անգամ ինք առաջնորդեց բանակը և միշտ յազդթող եղաւ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Սէլիմի ո՞վ յաջորդեց . — Ինչպիսի յատկութեանց տէր էր Սուլթան Սիւլէյման Ս. — Իր օրով որո՞նք գլուխ քաշեցին . — Սուլթան Սիւլէյման ե՞րբ և ի՞նչպէս առաջնորդուս կղզին . — Ո՞վ էր ըմբոսաներուն գըլխաւորն և որ կղզին քաշուեցաւ իր մարդոցմով . — Սուլթան Սիւլէյման Պեկրատի ի՞նչպէս ատիրեց . — Պոլսոյ ո՞ր կողմն հաստատուեցան Սերտիացի դերիններն . — Պարսից ո՞ր թագաւորին դէմ պատերազմ ըրաւ Սուլթան Սիւլէյման . — Ո՞ր քաղաքներն առաւ անոր ձեռքէն . — Ներսպացի ո՞ր երեւելի վեհապետները իրեն ժամանակակից էին . — Սուլթան Սիւլէյման վերջին անգամ որո՞նց դէմ պատերազմ ըրաւ . — Ինչո՞ւ կոչուեցաւ Գանունի և քանի տարի թագաւորեց :

Մ Ա Ս Ն Գ .

ՍՈՔՌՈՒԼԼՈՒ ՄԷՀԷՄՍԷՏ ՓԱՇԱՅԻ ՄԱՀՈՒԱՆԷ (ՄԻՆՁԵՒ
ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Գ .

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Բ .

(Թուական Հիմ. 987-1203 — Քր. 1579-1788)

Սուլթան Սելէյմանի յաջորդեց իր որդին Սելիմ Բ. որ կառավարութեան զէկն յանձնեց հռչակաւոր վէզիր՝ Սոքուլու Մէհմէտ փաշային : Այս միջոցին Օսմանեան նաւատորմը Խայրէտալին Պարպարոսա ծովակալ փաշային ջանքով մեծ կատարելութեան հասնելով՝ Միջերկրականի տէրութեանց սարսափ կ'ազդէր : Սուլթան Սելիմ սպարապետ Լալա Մուսթաֆա փաշայի և Պարպարոսայի միջոցաւ Վենետկեցւոց ձեռքէն կրետէ կղզին առած էր արդէն : Այս մեծ կորուստը դարմանելու համար, Վենետկեցիք, Սպանիոյ և Իտալիոյ հետ կը նիզակակցին և ահագին ամրամիզ մը պատրաստելով Այնէպալիթի կամ Լէբանթի ծոցին մէջ (Մուռայի արեւմտեան հիւսիսա-

կողմը) Օսմանեան նաւատորմը կը պաշարեն : Դաշնակից նաւատորմին հրամանատարն էր Տօն ժուան՝ Գերմանիոյ Կարոլոս Ե. կայսեր որդին , իսկ Օսմանցւոց ծովակալն էր Միւէզզլին Ջատէ Ալի փաշա : Սուկալի եղաւ այս ծովային պատերազմն , որու մէջ երկու կողմանէ արիաբար կռուեցան : Բայց երբ Գաբտան փաշան սպաննուեցաւ , Օսմանցիք իրենց կարգը շփոթելով՝ սկսան ցրուիլ (1571) :

Այս ձախորդութենէ վեց ամիս յետոյ՝ Քրիշն Ալի փաշա նոր ու զօրաւոր տորմիչով մը վենետիկեցիներուն դէմ գնաց՝ որոնք առանձին մնացած ըլլալով՝ Համարձակեցան զարնուիլ Օսմանցւոց հետ և անմիջապէս հաշտութիւն խնդրեցին , յանձըն առնելով Կիպրոս կղզին Սուլթանին թողուլ և իբր պատերազմական տուգանք՝ 30,000 ոսկի գահեկան վճարել :

Սուլթան Սէլիմի օրով Օսմանցիք բոլորովին տիրեցին Թունուզի , Թարապուս և Արարիոյ մէջ՝ Ատէն քաղաքին :

Այս Սուլթանին օրով կ'ապրէր հռչակա-

ւոր Շէյխ-Իւլ-Իսլամ Ապու-Ուսսունուս է-
ֆէնտի :

Սուլթան Սէլիմ 18 տարի թագաւորեց :

Z U R S U R U N

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Սիւլէյմանի . —
Ի՞նչպիսի թագաւոր մ'էր Սուլթան Սէլիմ Բ .
— Ո՞վ էր իր վեզիրը . — Իր օրով ո՞ր երև-
ւելի նաւամարտը տեղի ունեցաւ . — Ո՞վ էին
Օսմանցոց և Գաշնակից նաւատորմին հրամա-
նատարները . — Ի՞նչ կորուստներ ունեցան Օս-
մանցիք . — Սուլթան Սէլիմ ի՞նչպէս վրէժ
լուծեց Վենետիկցիներէն . — Այս Սուլթանին
օրով ո՞ր երկիրներն Օսմանեան պետութեան
միացան . — Ո՞վ էր իր ժամանակակից Շէյխ
Իւլ Իսլամը . — Սուլթան Սէլիմ քանի՞ տարի
թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Գ.

(Թ. Հ. 982 — Թ. Ք. 1576)

Սուլթան Սէլիմի երէց որդին էր Մու-
րատ Գ. որ առաջին անգամ խաղաղութիւն
ընելով Աւստրիոյ կայսր՝ Մաքսիմիլիանոսի

հետ՝ մեծ բանակով Ասիա անցաւ և Չըլստըրի դաշտին մէջ յաղթեց Պարսից՝ սրտնք Օսմանեան երկիրներն վերստին ասպատակել սկսած էին : Այս յաղթութեամբ դարձեալ Օսմանցւոց ձեռքը մնաց Վրաստան ու Շիրվան գաւառները, Երեւան ու Գաւրէժ և Ատրպատականի մէկ մասը :

Եւրոպական մասին մէջ ալ Մոլտավիա, Վալաքիա և Թրանսիլվանիա շփոթութեան մէջ էին : Թէև Սուլթանը քանի մը անգամ այս ըմբոստներուն դէմ զօրք զբիւց՝ սակայն Յէնիչէրեաց անընդհատ անկարգութեան պատճառաւ չյաջողեցան :

Այս Սուլթանին օրով Օսմանեան պետութիւնն հասաւ իր աշխարհադրական մեծագոյն ընդարձակութեանը :

Նոյնպէս, առաջին անգամ ըլլալով՝ Օսմ. պետութիւնը Անգլիոյ հետ առեւտրական դաշնագիր կնքած է :

Սուլթան Մուրատ Բ. թագաւորեց 24 տարի :

Հ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Սէլիմի օ՞վ եղաւ յաջորդ. — Մուրատ Գ. որ՞ու հետ խաղաղութիւն կնքեց. —

Ասիոյ կողմն որո՞ւ դէմ յաղթութիւն տարաւ
և ո՞ր քաղաքաց տիրեց . — Եւրոպական մա-
սին մէջ ինչո՞ւ զինուց յաջողութիւն հունեցաւ .
— Այս Սուլթանին օրով Օսմ. Պետութեան ըն-
դարձակութիւնն ո՞րչափ էր . — Ո՞ր տէրու-
թեան հետ առեւտրական դաշնագիր կնքեց
Սուլթան Մուրատ Գ. և ո՞րչափ թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀԷՄՄԷՏ Գ.

(Թ. Հ. 1003 — Թ. Ք. 1594)

Սուլթան Մուրատ Գ. ի յաջորդեց Սուլ-
թան Մէհէմէտ Գ. որու գահակալութեան
միջոցին Վալաքիա տակաւին խռովութեան
մէջ էր : Սուլթան Մէհէմէտ յաջորդաբար
քանի մը բանակ զրկեց ՚ի Վալաքիա որոնք
ոչինչ կրցան ընել և կորուսին Նիկոպոլիս ,
Վիսին և Թիոկոպիճառ ռազմական քա-
ղաքները : Օսմանեան զինուց այս անյաջո-
ղութենէ սիրտ առած, Մաճառներն ալ Օս-
մանեան երկիրներն սկսան ասպատակել :
Երբ Սուլթան Մէհէմէտ այս ամէն ձա-
խորդութիւններն իմացաւ՝ ինքն անձամբ

բանակին գլուխն անցնելով Մաճառաց
դէմ քալեց, Նիհաճ դաշտին մէջ յաղթեց
իր թշնամիներուն և առաւ էկէր կամ էրդար
բերդաքաղաքը : Սակայն Սուլթան Մէ-
հէմէտ չկրցաւ իր յաղթութեան պտուղը
վայելել, որովհետև քիչ յետոյ Մաճառ-
ները վերստին գլուխ քաշելով Օսմանցւոց
ձեռքէն շատ մը քաղաքներ առին :

Սուլթան Մէհէմէտ թագաւորեց Գտարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մուրատ Գ. ի . —
Սուլթան Մէհէմէտի ժամանակ Եւրոպական
Տաճկաստան ի՞նչ վիճակի մէջ էր . — Օսման-
ցիք ի՞նչ կորուստներ ունեցան . — Սուլթա-
ն Մէհէմէտ Մաճառաց ձեռքէն ո՞ր քաղաքն ա-
ռաւ . — Քանի՞ տարի թագաւորեց Սուլթան
Մէհէմէտ :

Ս Ո Ւ Լ Ք Ա Ն Ա Շ Մ Է Տ Ա .

(Թ . Հ . 1012 — Թ . Ք . 1063)

Սուլթան Մէհէմէտի որդին էր Ահմէտ .
Ա. որ 14 տարեկան հասակին մէջ կայսե-
րական գահն ելաւ :

Թէև անչափահաս՝ սակայն հայրենասէր ու քաջասիրտ կայսր մ'եղաւ Սուլթան Ահմէտ : Նախ պատերազմ բացաւ Պարսից Շահ Ապպաս թագաւորին դէմ որ երեւան, Գավրէժ ու Վան քաղաքները գրաւած էր : Այս պատերազմն ութը տարի տեւեց , բայց երբ Աւստրիացիք ու Մաճառներն ալ Օսմանցւոց դբաղեալ վիճակէն օգուտ քաղելով գլուխ վերուցին , Սուլթան Ահմէտ հաշտութիւն ըրաւ Պարսից հետ , անոնց թողլով այն քաղաքներն որոնք Գանունի Սուլթան Սիւլէյմանէն առաջ արդէն իրենց ձեռքն էին :

Աւստրիացւոց հետ ալ հաշտութիւն ըրաւ և անոնց թողուց Ռա'ապ ու Քորման բերդաքաղաքները և միեւնոյն ժամանակ ազատ կացուցանելով զՄաճառխտան՝ Օսմանցւոց տարեկան հարկ վճարելէ :

Սուլթան Ահմէտի ժամանակ Փոքր Ասիոյ մէջ երեւան ելած էին Սիպիահի և Ճէրալի կոչուած ըմբոստներու խումբեր , որոնք երկիրն աւերելով՝ բնակչոց ալ մեծ նեղութիւն կը պատճառէին : Սուլթան Ահմէտ անոնց դէմ զրկեց Սպարապետ Մու-

րաս փաշան որ՝ ըմբոսաները զարկաւ ցըր-
ուեց և անոնց պարագլուխներն ալ բռնե-
լով՝ հորերու մէջ նետեց : Այս պատճա-
ռաւ Մուրաս փաշա կոչուեցաւ Գուշուճը :
Սուլթան Ահմէտ թագաւորեց 14 տարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մէհմէմէտ Գ. ի. —
Ի՞նչպիսի թագաւոր մ'էր Սուլթան Ահմէտ Ա.
— Ասիոյ կողմն որո՞ւ հետ պատերազմեցաւ. —
Ի՞նչ հետեւանք ունեցաւ Պարսկական պատե-
րազմը . — Եւրոպական մասին մէջ ի՞նչ դէպ-
քեր պատահեցան . — Սուլթան Ահմէտ ի՞նչ
զոհոգութիւններ բրաւ . — Որո՞նք էին Սիփա-
հիք ու Ճէլալիք . — Ո՞վ էր Գուշուճու Մու-
րաս փաշան :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՍՄԱՆ Բ.

(Թ. Հ. 1027 — Թ. Ք. 1617)

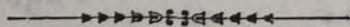
Սուլթան Ահմէտ Ա. թէև իրեն յաջորդ
նշանակած էր Մուսթաֆա եղբայրն , սա-
կայն ասի քիչ ատեն իշխեց և անոր տեղ
թագաւորեց Սուլթան Ահմէտ Ա. ի 14 տա-
րեկան որդին Սուլթան Օսման Բ. :

Նորատի թագաւորը պատերազմ բացաւ Լեհաց դէմ, սակայն Եէնիչէրիներուն անկերջ խռովութեանց պատճառաւ յաղթութելով՝ ուղեց բնաջինջ ընել տէրութեան այս փաստարեւր գունդն : Սակայն չյաջողեցաւ իւր նպատակին հասնիլ :

Սուլթան Օսման թագաւորեց 4 տարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Ահմէտ Ա. ի ո՞վ յաջորդեց, ո՞րչափ իշխանութիւն վարեց. — Օսման Բ. որոնց դէմ պատերազմ հրատարակեց, քանի՞ տարի թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՖԱ Ա.

(թ. Հ. 1032 — թ. Ք. 1621)

Սուլթան Օսմանի յաջորդեց Սուլթան Մուսթաֆա, որուն զահակալութեան ժամանակ Եէնիչէրիք դարձեալ ամէն անըղգամութիւն անպատիժ գործել սկսան : Գաւառներուն կուսակալներն ալ օգուտ քաղելով Մայրաքաղաքին մէջ տիրող ան-

կարգութենէն՝ սկսած էին ամէն իշխանութիւն և հրաման արհամարհելով՝ բռնանալ իրենց յանձնուած երկիրներուն մէջ : Սուլթան Մուսթաֆա՝ երկրորդ անգամ 15 ամիս միայն թագաւորեց :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Օսման Բ. ի ո՞վ յաջորդեց . — Սուլթան Մուսթաֆայի գահակալութեան ժամանակ մայրաքաղաքն ու գաւառները ի՞նչ վիճակի մէջ էին . — Սուլթան Մուսթաֆա ո՞րչափ թագաւորեց երկրորդ անգամ :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Դ.

(Թ. Հ. 1032 — Թ. Ք. 1622)

Սուլթան Օսմանի կրտսեր որդին էր Մուրատ Դ. որ 14 տարեկան հասակին մէջ կայսերական գահն ելնելով՝ իր մօր Մահփեյիի Սուլթանին խորհրդով կառավարեց տէրութիւնը : Արժանաւոր և կարող անձեր պաշտօնի գլուխ անցուց և ներքին անկարգութեանց վերջ տուաւ : Յետոյ ինքն անձամբ Ասիա անցնելով՝ պատե-

րազմեցաւ Պարսից դէմ և անոնց ձեռքէն առաւ Երեւան, Դավրէժ ու Պաղտատ քաղաքները : Սակայն յաջորդ տարին երկու պատերազմող տէրութիւններուն մէջ հաշտութիւն կնքուելով՝ Օսմանցիք Պաղտատը միայն իրենց պահեցին, Պարսից թողլով Դավրէժ ու Երեւան քաղաքները :

Եէնիչէրիները այս Սուլթանին օրով նուրէն սոսկալի կերպիւ կատղեցան և սրիկայութիւնը վերջին աստիճանի հասուցին : Արիասիրտ Սուլթանը՝ խաղաղութեան սիրոյն՝ պարտաւորեցաւ անոնցմէ շատերը բնաջինջ ընել :

Սուլթան Մուրատ Լիբանանու ըմբոստ Տիւրքիւններն ալ նուաճելէ յետոյ մեռաւ՝ 17 տարի իշխանութիւն վարելով :

Հ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մուրատ Դ. ի . — Ո՞վ եղաւ Սուլթան Մուրատ Դ. ի Խնամակալունհի . — Ասիոյ մէջ ո՞ր քաղաքներուն տիրեց . — Եէնիչէրիք ի՞նչ վիճակի մէջ էին . — Սուլթան Մուրատ վերջին անգամ ո՞ր խռովութիւնը զսպեց . — Քանի՞ տարի թագաւորութիւն վարեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ԻՊՐԱՀԻՄ Ա.

(թ. Հ. 936 — թ. Ք. 1520)

Սուլթան Մուրատի յաջորդեց իր եղբայրն Իպրահիմ Ա. : Իր իշխանութեան առաջին տարին պարսաւորեցաւ պատերազմ բանալ Ռուսայ դէմ որոնք Օսմանցւոց երկիրներն յառաջանալով՝ Ալախու բերդին ալ տիրած էին : Սուլթան Իպրահիմ Ռուսերը իր տէրութեան սահմաններէն վանելով՝ Ալախու բերդն առաւ անոնց ձեռքէն : Այս յաջողութենէ վեց տարի յետոյ՝ 1645ին՝ 350 նաւէ բաղկացեալ ասորիզ մը և 50,000 զօրք զըրկեց ՚ի Կրետէ որոնք կղզեցւոց բուռն յարձակումներն ՚ի դերև հանելով՝ յաջողեցան վերջապէս կղզին գլխաւոր բերդաքաղաքներուն տիրանալ :

Պատմութեանս շարունակութեան մէջ պիտի տեսնենք թէ Օսմանցիք այս դէպքէն քառորդ դար յետոյ միայն՝ Կրետէի ամբողջապէս տէր պիտի ըլլան :

Քանի մը տարի ետքը Վենետկեցիք Օս-

մանեան պահապան զօրքը կրետէէն կը վանեն՝ և կղզիին վերստին կը տիրանան :

Սուլթան Իպրահիմ թագաւորեց ինը տարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մուրատ Դ-ի.—Իպրապիմ Ա. որոնց դէմ պատերազմ բացաւ. — Մովու վրայ ինչ յաջողութիւն ունեցաւ Իպրահիմ Ա. : Իր մահուանէ յետոյ ինչ դէպք պատահեցաւ, ռըչափ թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀԷՄՍԷՏ Դ. (Ա.վնը)

(Թ. Հ. 1058 — Թ. Ք. 1648)

Սուլթան Իպրահիմին յաջորդեց իր 7 տարեկան որդին՝ որ անչափահաս ըլլալուն ի սկզբան իր մեծ մօր՝ Մահփէյքէր Սուլթանին խնամակալութեան ներքեւ իշխանութիւն վարեց :

Սուլթան Մէհէմմէտ տէրութեան ներքին ոյժերն ամրապնդելու փափաքով՝ եւրոպական տէրութեանց հետ խաղաղութեան դաշինք դրաւ : Վենետիկցիները շփո-

Թուրքիւններէ առիթ գտնելով՝ կը գրաւեն Արշիպիղագոսի գլխաւոր կղզիներն և Չանաք-Քալէի մօտ Օսմանցւոց նաւատորմին մէկ մասը կ'այրեն :

Սակայն Վենետկեցիներուն այս յաջողութիւնը երկար չը տեւեր, որովհետև Քէօփրիւլի Մէհէմէտ փաշա այս ճգնաժամուն մէջ Մեծ Եպարքոսութեան պաշտօնին կոչուելով՝ անմիջապէս անկարգութեան վերջ կ'ուտայ և Վենետկեցիներուն ձեռքէն՝ յափշտակուած երկիրներն ետ կ'առնէ :

Սուլթան Մէհէմէտ իր նախորդին վերէժը լուծելու նպատակաւ Լէհերուն դէմ գնաց, յաղթեց և անոնց ձեռքէն առաւ Կարմէնից քաղաքը : Սուլթան Մէհէմէտ թէև Վիէննան ալ պաշարեց, սակայն քաղաքացիներուն սաստիկ ընդդիմութեան պատճառաւ չկրցաւ առնել և պարտաւորեցաւ պաշարումը վերցնել : Սուլթան Մէհէմէտ աւելի յաջողութիւն ունեցաւ ծովու վրայ : Իր օրով վերջնապէս առնուեցաւ Կրետէ կղզին (1668) որու ծովափանց վրայ երկուստեք 150,000է աւելի մարդոց արին թափուած էր :

Սուլթան Մէհէմէտ վերջին անգամ իր զէնքը փորձել ուզեց Աւստրիացոց դէմ, սակայն վերստին չ'յաջողեցաւ և այս անգամ Մոհաց ըսուած դաշտին մէջ Օսմանցիք պարտութիւն մը կրեցով (1687) կարեւոր գաւառներ կորուսին :

Սուլթան Մէհէմէտ 31 տարի թագաւորեց :

Սուլթան Մէհէմէտ քաջ որսորդ ըլլալուն համար՝ կոչուեցաւ Այճը :

Հ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ էր Սուլթան Մէհէմէտ Դ. — Ո՞վ էր իր Խնամակալուն. — Ներքին շփոթութեանց պատճառներն ի՞նչ էին . — Վենետկեցիք ի՞նչ վնաս հասուցին Օսմանցոց . — Ո՞վ էր այս միջոցին Եպարքոս . — Սուլթան Մէհէմէտ Դ. ուրիշ որո՞ց հետ պատերազմեցաւ . — Ո՞ր քաղաքը պաշարեց . — Ե՞րբ և ի՞նչպէս առնուեցաւ Կրետէ կղզին . — Ո՞րչափ ատեն թագաւորեց Սուլթան Մէհէմէտ Դ. :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԻՒԼԷՅՍԱՆ Բ.

(Թ. Հ. 1099 — Թ. Ք. 1687)

Սուլթան Մէհմէտէտի յաջորդեց իւր եղբայրը Սուլթան Սիւլէյման Բ. : Իր դահաւկալութեան միջոցին՝ Նէնիչէրիք՝ մայրաքաղաքին մէջ սոսկալի խռովութիւն մը հանեցին : Աւստրիա կը գրաւէ Հէրսէք, Պօսնա և Մաճառիստանի մէկ մասը, մինչդեռ Վենետիկեցիք՝ Կրետէ կղզին կորուստը փոխարինելու համար՝ Մուսլի կը տիրեն :

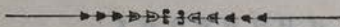
Սուլթան Սիւլէյման այս ընդհանուր շփոթութեան մէջ կը գիտէ Քէօփրիւլիւններու ա՛յն նշանաւոր գերդաստանին աջակցութեան որ՝ Սօքոլուներու նման՝ քանիքանի անդամներ Օսմանեան պետութիւնն վտանգներէ ազատած էր : Այս անգամ ալ Քէօփրիւլիւլաաէ Մուսլիա փաշա Մեծ Եպարքոսութեան պաշտօնն ընդունելով՝ նախ Նէնիչէրիները կը զոպէ և ապա ընտիր բանակ մը կազմաւորելով կը քալէ Աւստրիացոց դէմ և վերստին ետ

կ'առնէ Օսմանցիներուն կորուսած բոլոր
երկիրները :

Սուլթան Սիւլէյման Բ. մեռաւ 3 տարի
թագաւորելէ յետոյ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մէհէմէտ Գ. ի . —
Իր գահակալութեան միջոցին ի՞նչ դէպք պա-
տահեցաւ մայրաքաղաքին մէջ . — Եւրոպա-
կան մասին մէջ Օսմանցիք ի՞նչ երկիրներ կո-
րուսին . — Ո՞ր նշանաւոր վէպիրը այս Հար-
եաց դարման տարաւ . — Սուլթան Սիւլէյման
ո՞րչափ ատեն թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱԶՍԷՏ Բ.

(Թ. Հ. 1102 — Թ. Ք. 1690)

Սուլթան Սիւլէյմանի եղբայրն էր Սուլ-
թան Ահմէտ Բ. որու ժամանակ Աւստրիա-
ցիք նախորդ Սուլթանին օրով իրենց կո-
րուսած երկիրները ձեռք ձգելու նպա-
տակաւ Օսմանցւոյ դէմ պատերազմի ե-
լան : Ճերուսի վէպիր Մուսթաֆա վաչան՝
երկրորդ անգամ Գանաթն անցաւ և՛ Սա-

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՅԱ Բ.

(Թ. Հ. 1106 — Թ. Ք. 1622)

Սուլթան Ահմէտի յաջորդեց իր արիասիրտ և հայրենասէր որդին Սուլթան Մուսթաֆա Բ. որու առաջին և գլխաւոր հոգնեղաւ՝ իր նախորդին օրով եղած վնասները դարմանել : Այս նպատակաւ՝ յամաքային և ծովային պատերազմաց մեծամեծ պատրաստութիւններ տեսնելով՝ նախ Քիոս կղզին ու Թրմշվար քաղաքն վենետկեցիներուն ձեռքէն առաւ : Ռուսոց և Լէհաց դէմ ալ քանի մը անգամ պատերազմելով՝ զանոնք Օսմանեան երկիրներէն վանեց :

Այս առաջին յաջողութիւններէ քաջալերուած՝ Սուլթան Մուսթաֆա 1697 ին 45,000 զօրաց բանակով ճամբոյ ելաւ Էտիրնէէն դէպ ի Մաճառիստան :

Օսմանցւոց այս յառաջնազացութիւնն իմանալով՝ Աւստրիացիք ալ 50,000 զօրք համախմբած էին Թէխս կամ Թիցս գետին մօտ : Իրենց հրամանատարն էր՝ Սափոյացի իշխան և անուանի ռազմագէտ՝ Եւզինէոս :

Սուլթանին բանակը հաշիւ թէիս գեանն
անցնելով յարգարուելու զբազած էր՝ երբ
թշնամիք՝ յանկարծակի Օսմանցւոց վրայ
յարձակելով՝ զանանք ամէն կողմէ կը պա-
շարեն և կը սկսին սոսկալի վնաս հասցնել :

Այս ազէտալի օրուան մէջ Օսմանցի-
ները շատ մարդ կորսնցուցին, որոնց մէջ
կը գանուէր մանուսանդ Մեծ Եպարքոս
Քէօփրիւլի երկրորդ Մուսթաֆա փաշա :

Սուլթան Մուսթաֆա այս ձախորդու-
թենէ փոխանակ վհատելու՝ անմիջապէս
կրկին անգամ Քէօփրիւլիւներու ցեղէն
Հիւսէյին փաշան Եպարքոս անուանեց՝ ա-
նոր յանձնելով շարունակել պատերազմը :
Սակայն վէզիրը խոհեմութիւն սեպեց վերջ
տալ թշնամութեանց և Սուլթանին հա-
ւանութեամբ 1699 ին Մաճառխոտանի
Քարթլից գիւղին մէջ խողաղութիւն կրն-
քուեցաւ : Այս դաշնադրութեամբ Աս-
տրիացւոց կ'անցնէր Մաճառխոտան և Թը-
րանսիլվանիա, Վենետիկցիները աէր կ'ըլ-
լային Մուսայի և Տալմաչիայի, իսկ Լէհե-
րու կը մնային Ուքրանիա և Փոտոլիա գա-
•

լաւոները : Այս առթիւ քանի մը ինքնօրէն իշխանութիւններ ալ Օսմանցւոց հարկատուութենէ ազատ կ'ըլլային :

Այս գաշնադրութենէն ետքը , Սուլթան Մուսթաֆա, խաղաղութեան շնորհիւ սկսաւ ներքին բարեկարգութեան հոգտանիլ և հոյակաւոյ ու հասարակաց օգտակար շէնքեր կառուցանել : Սուլթան Մուսթաֆա մասնաւորապէս քաջալիբեց տեղական արուեստներն ու ձեռագործերը : Իւր օրով սկսան Պրուսայի , Հալէպի , Դամասկոսի և Պաղատաի մետաքսէ նուրբ արեւելեան ճաշակով գործուած քներ եւրոպա փոխադրուիլ :

Սուլթան Մուսթաֆայի ժամանակ Կ. Պոլսոյ ֆրանսական դեսպանն էր Ֆրիուլ , և Աւետիք Արքեպիսկոպոս՝ Տաճկաստանի Հայոց Պատրիարք էր :

Սուլթան Մուսթաֆա թաղաւորեց 9 տարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Անձէտ Բ.ի. — Ինչ բնութեան տէր էր Մուսթաֆա Բ. — Ո՞ր կղզին ու քաղաքն առաւ Վենետիկցիներուն ձեռքէն .

— Աւստրիացիներուն դէմ մղած պատերազմը
ի՞նչ հետեւանք ունեցաւ. — Ո՞րն է Քարլովիչի
դաշնադրութիւնը. — Ի՞նչ բարեկարգութիւն-
ներ բրաւ. — Ի՞ր օրով ո՞ր նշանաւոր անձինք
կը գանուէին Կ. Պոլսոյ մէջ. — Ո՞րչափ թա-
գաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՅՍԷՏ Գ.

(Թ. Հ. 1115 — Թ. Ք. 1793)

Սուլթան Մուսթաֆայի յաջորդեց իր
եղբայրը Սուլթան Ահմէտ Գ. որ աշխար-
հաշէն և սուսմնասէր թագաւոր մ'էր-
ինքն ալ իր եղբորը օրինակին հետեւե-
լով՝ շարունակեց հոգ տանիլ իր հպա-
տակներուն բարօրութեանն ու ներքին
բարեկարգութեան : Չարաչար սլատժեց
Յէնիչէրիները՝ որոնք իր նախորդին ժա-
մանակը անկարգութեանց սլատժառ ե-
ղած էին :

Սակից ետքը Սուլթան Ահմէտ ձեռք
լարկաւ երկրաշարժներու և հրդեհներու
սլատժառաւ մայրաքաղաքին աւերակ
դարձած մասերը վերանորոգել և նորա-

նոր յիշատակաբաններ կանգնել, Սակայն ստիպուեցաւ իր այս շինութիւնները կիսկատար թողլով՝ զէնքի գիմել, որովհետեւ նոյն միջոցին Մեծն Պետրոսի հրամանատարութեան ներքեւ ռուսական բանակ մը Օսմանեան երկիրները մտնելով՝ հետզհետէ յառաջ քալելու վրայ էր : Սուլթան Ահմէտ Պաշրաճը Մուլթաֆա փաշան դրկեց Ռուսաց դէմ, որ Մեծին Պետրոսի բանակը պաշարելով յաղթանակը տանելու վրայ էր՝ երբ կատարինէ թագուհին միջնորդութեամբ՝ յանձն առաւ կնքել Փրութի դաշնագրութիւնը՝ որով Օսմանցիներուն կը մնար Ալախուբերգը :

Սուլթան Ահմէտ վենետիկցիներուն հետ ալ պատերազմելով՝ անոնց ձեռքէն առաւ Մոռան և Յոնիական կղզիները : Սակայն վենետիկցիները երեք տարի ետքը Աւստրիացիներուն հետ միանալով՝ յաջողեցան իրենց կորսնցուցած երկիրները վերջստին ձեռք ձգել : Դարձեալ չյուսահատեցաւ Սուլթան Ահմէտ, և այն պահուն՝ երբ իր թշնամեաց դէմ նորէն պատերազ-

մի կը պատրաստուէր՝ Անգլիա լարեկա-
մարար միջնորդելով 1718ին Բաւարովիչ
քաղաքին մէջ կնքուեցաւ խաղաղութեան
դաշնագիր մը՝ որուն զօրութեամբ Աւս-
տրիա տէր կ'ըլլար Պէլլրատ եւ Թըմըշվար
քաղաքներուն, Վենետիկցիներուն կը թող-
ուէր Ալպանիան եւ Յանիական կղզիները,
իսկ Մուան՝ Օսմանցիներուն պիտի մնար:

Ասիոյ կողմը Պարսից հետ մղած պա-
տերազմէն ետքը Սուլթան Ահմէտ պաշ-
տուորեցաւ հաշտութիւն ընել:

Առաջին անգամ այս Սուլթանին օրով
է որ Չէղէպի Մէհէմէտ էֆէնտին ի Փա-
րիզ Օսմանեան դեսպան գացած է:

Սուլթան Ահմէտ թագաւորեց 27 տարի:

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մուսթաֆա Բ.ի. —
Ի՞նչ եղաւ իր առաջին գործը. — Ռուսաց դէմ
ի՞նչու պատերազմ հրատարակեց եւ զ՞ով շըր-
կեց անոնց դէմ: Ո՞ւր եղաւ պատերազմը. —
Որ՞ով միջնորդութեամբ եւ ո՞ւր հաշտութիւն
կնքուեցաւ. — Վենետիկցիներուն ու Աւստրի-
ացիներուն հետ ի՞նչ պատերազմներ ունեցաւ.
— Պարսից հետ բրան պատերազմին արդիւնքը

ի՞նչ եղաւ. — Այս Սուլթանին օրով ի՞նչ կարեւոր նորութիւններ տեղի ունեցած են :

ՍՈՒԼՔԱՆ ՄԱՀՄՈՒՏ Ա.

(Թ. Հ. 1143 — Թ. Հ. 1731)

Սուլթան Ահմէտի եղբորորդին և մեծաշէն ու բարեսիրտ վեհապետ մ'էր Սուլթան Մահմուտ Ա. : Թագաւորական գահը ելածին պէս, առաջին գործը եղաւ բնաջինջ ընել խռովարար Եէնիշէրեաց պարագլուխները, որոնք ամէն Սուլթանի գահակալութեան միջոցին՝ ծանր ծանր պահանջումներ ընելով մեծ ազմուկ և շխթութիւն կը յարուցանէին :

Սուլթան Մահմուտի ժամանակակից էր Պարսից Նասրը Շահը : Այս պատերազմատէր վեհապետը ուզելով Օսմանեան Սուլթանին հետ չափուիլ՝ եկաւ Պաղատա քաղաքը պաշարեց : Սուլթան Մահմուտ անոր վրայ զրկեց անուանի սպարապետ թօփալ Օսման փաշան որ՝ քաղաքը պաշարումէ ազատելով՝ Նասրրի զօրքերուն ստակալի

չարդ մը տուաւ և մնացեալն ալ հալածեց : Այս դէպքէն երեք տարի ետքը , Պարսիկները օգուտ քողելով Օսմանցիներուն Եւրոպայի մէջ զբաղած վիճակէն՝ յանկարծ եկան վերստին պաշարել Պաղտատը : Օսման փաշա սակաւաթիւ զօրքով արիաբար պատերազմած ասեն՝ վիրաւորուելով մեռաւ : Սուլթան Մահմուտ նորէն Ասիա զօրք զրկելու կը պատրաստուէր , սակայն Ռուսաց և Աւստրիացաց իր Եւրոպական երկիրները ասպատակելին լսելով՝ Պարսից հետ հաշտութիւն ըրաւ՝ Պաղտատը , Վրաստանն ու Արեւելեան գաւառներուն մէկ մասը անոնց թողլով : Սուլթան Մահմուտ ապա քալեց իր դաշնակից թշնամիներուն գէմ՝ որոնք արդէն Վալաքիան , Մոլդաւիան և Սերպիան զըրաւած էին : Օսմանցիները կը յաջողին վանել թշնամի բանակները իրենց երկիրներէն և կը շարունակեն հալածել մինչեւ Փրութ : Այս անգամ ալ Ֆրանսայի միջնորդութեամբ , պատերազմող տէրութեանց մէջ հաշտութիւն կնքուեցաւ , որով Օսմանցիները իրենց կորսնցուցած երկիրներուն

վերստին աէր կ'ըլլային և Ռուսիա յանձն
կ'առնէր Ազախու վրայ գանուած ամբողջ
ները քանդել և Սեւ ծովու վրայ պատե-
րազմական նաւ չհանել:

Սուլթան Մահմուտի օրով վաճառակա-
նութիւն և արուեստներ շատ ծագկեցան:
Ինքն շինել աուաւ Պէոյլուք Տէրէի մէջ
այն մեծամեծ ջրշեղջիւներն որոնցմէ խողո-
վակներու միջոցաւ մինչեւ Բերա և Ղալա-
թիա շուր կուգար: Նոյնպէս շինեց Թագ-
սիւնի ջրաբոշխական կեդրոնն որ այժմեան
Տերգոսի ջրուղիներէն շատ աւելի մեծ
կարեւորութիւն ունէր նոյն ժամանակին
համար:

Սուլթան Մահմուտ թագաւորեց 25
տարի:

Հ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Ո՛վ յաջորդեց Սուլթան Ահմէտ Գ.ի. —
Եէնիչէրլիները ի՞նչպէս պատժուեցան. — Ո՛վ էր
իր ժամանակակից Պարսից Շահը. — Ինչո՞ւ
պատերազմեցաւ Պարսից հետ և զո՞վ զրկեց
անոնց վրայ: Երկրորդ անգամ Պարսիկները
ի՞նչպէս զրաւեցին Պաղտաար. — Եւրոպական մա-
սին մէջ ո՞ր տէրութեանց դէմ յաղթանակ տա-
ւա՞ն:

րաւ. — Ո՞ր տէրութեան միջնորդութեամբ պատերազմող ազգաց մէջ հաշտութիւն եղաւ եւ ի՞նչ պայմաններով. — Ի՞նչ երեւելի շինութիւններ ըրած է. — Ո՞րչափ թագաւորեց:

ՍՈՒԼԹԱՆ ՕՍՄԱՆ Գ.

(Թ. Հ. 1168 — Թ. Ք. 1754)

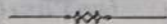
Սուլթան Մահմուտի յաջորդեց իր եղբայրը Օսման Գ. 57 տարեկան հասակին մէջ: Ասոր օրով պատահեցաւ (1756) Կ. Պոլսոյ մէջ ճիպալիի այն ահաւոր հրդեհը որ շարունակ 36 ժամ տեւելով՝ Մայրաքաղաքին կէսէն աւելին մոխիր դարձուց: Այրեցան 9300 տուն 1000է աւելի խանութներ, 600 շաղացք, 75 բաղնիք, հարիւրաւոր մզկիթներ, 10 մեծ խան, եկեղեցիներ եւայլն:

Սուլթան Օսմանի օրով քաղաքական կարեւոր դէպք մը չէ պատահած:

Սուլթան Օսման թագաւորեց 3 տարի:

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՞վ յաջորդեց Սուլթան Մահմուտ Ա.ի —
Օսման Գ.ի ժամանակ ի՞նչ մեծ աղէտ պատու-
հեցաւ մայրաքաղաքին մէջ. — Ո՞րչափ թու-
գաւորեց:

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՖԱ Գ.

(Թ. Հ. 1171 — Թ. Ք. 1761)

Սուլթան Օսմանի յաջորդեց եղբայրը
Մուսթաֆա Գ. աշխուսիրաւ և ժողովըր-
դասէր թագաւորը՝ որու առաջին և գլխա-
ւոր հոգը եղաւ տէրութեան ելեւմուտքը
կանոնաւորել, բարեկարգել գաւառները
և խաղաղութեան շնորհիւ երջանկացնել
իր ժողովուրդը: Իր Վէզիրն էր անուանի
Բազըպ փաշան: Սակայն զժբազգաբար
պատահեցան այնպիսի գէպքեր, որոնք
արգելք եղան մեծանձն Սուլթանին այս
բարի գլխաւորութիւններուն: Ռուսերը՝
Լէհերու անկախութիւնը պաշտպանելու
պատրուակով՝ սկսած էին անոնց ներքին
կոնգիւրներուն միջամտել և տակաւ Օս-

մանցւոյ զօրքը վանել Եւրոպայէն : Սուր-
թան Մուսթաֆա պատերազմ հրատարա-
կեց Ռուսաց դէմ , որոնք գրաւեցին Մու-
տավիան ու Վաղարքիան : Արշիպեղազոսի
մէջ ալ Օրլով ծովակալին հրամանատա-
րութեան ներքե Ռուսական նաւատորմը
Քիոսի մօտ արիւննալի ծովամարտէ մը յե-
տոյ տիրացաւ կղզիին և Լէմնոսը պաշա-
րեց : Հոս վրայ հասաւ Օսմանեան նաւա-
տորմը՝ ձէզայիրլի Հասան փաշայի հրամա-
նատարութեան ներքե և Ռուսական նա-
ւերէն շատերն այրելով 700ի չափ ալ մարդ-
սպաննեց և Լէմնոսն առաւ : Յաջորդ տա-
րին՝ Ռուսերը վերստին Դանուբը կ'անց-
նին և գրաւելով Բազարճըզ , Հէրսովա և
Սիլիստրէ քաղաքները՝ կը յառաջանան
մինչև Վառնա : Թէև Աւստրիոյ և Բրուսիոյ
միջնորդութեամբ՝ պատերազմող տէրու-
թեանց ներկայացուցիչները Ֆոքչանի մէջ
հաշտութեան համար բանակցութեան կը
մտնեն , սակայն Ռուսիոյ անհեթեթ պայ-
մաններն անընդունելի ըլլալով Սուլթանին՝
վերստին պատերազմի պատրաստուած ժա-
մանակ՝ կը մեռնի 16 տարի թագաւորելէ
յետոյ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Օսման Գ. ի ո՞վ յաջորդեց . — Ի՞նչ բարեկարգութեանց ձեռնարկեց Մուսթաֆա Գ. — Ո՞վ էր իր վէզիրը . — Ռուսաց դէմ ինչո՞ւ պատերազմ բացաւ . — Ի՞նչ եղաւ այս պատերազմին հետեւանքը . — Ո՞վ էր ձեզայիրութիւն Հասան փաշա և ո՞ր կզզին ազատեց Ռուսաց ձեռքէն . — Սուլթան Մուսթաֆա ինչո՞ւ չհաճեցաւ խաղաղութիւն ընել Ռուսաց հետ . — Ո՞րչափ թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻՒԼ-ՀԱՄԻՏ Ա.

(Թ. Հ. 1187 — Թ. Ք. 1773)

Սուլթան Մուսթաֆայի եղբայրն էր Ապտիւլ-Համիտ Ա. որ կայսերական գահն ելածին պէս վերստին պատերազմ բացաւ Ռուսաց դէմ՝ որոնց բանակին վերին հրամանատարներն էին Ռումանյոֆ և Սուլառօֆ երեւելի զօրապետները : Սակայն մէկ կողմանէ բրկարատեւ պատերազմաց պատճառաւ Օսմբանակին տկարութեան, միւս կողմանէ Եէնիչերեաց անվերջ ստահակութեան և անկարգութեան երեսէն՝ Սուլթանը չյաջողե-

ըլ ակնկալուած արդիւնքը ձեռք բերել , պարտաւորեցաւ Պուլկարիոյ Քիւրյաք Գայնարձա քաղաքին մէջ 1774ին կնքել խաղաղութեան դաշնագիր՝ մը սրու զօրութեամբ Վալաքիա և Մոլտավիա կըլլային Օսմանցւոյ հարկատու ինքնօրէն իշխանութիւններ : Ռուսք Սչախու բերդը , Կէրչ , Վրաստան և Գարատաղ իրենց ձեռքը կ'անցընէին , և արտօնութիւն կ'ունենային Սև ծովու վրայ պատերազմական նաւ հանել : Բայց միւս կողմանէ Ռուսները պիտի թողէին Արչիպելագոսի կղզիները :

Սյո դաշնագրութենէ 3 տարի յետոյ՝ Սուլթան Համիտ Ա. մեռաւ 16 տարի թագաւորելէ յետոյ :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Մուսթաֆա Գ. ի ո՛վ յաջորդեց . — Ապա-Իւլ-Համիտ Ա. ինչո՞ւ վերստին պատերազմ բացաւ Ռուսաց հետ . — Որո՞նք էին Ռուսական զօրաց հրամանատարները . — Ինչ պատճառներով յաղթուեցան Օսմանցիք . — Որ թուականին կնքուեցաւ Քիւրյաք Գայնարձայի դաշնագրութիւնը և ինչ էին անոր գլխաւոր պայմանները . — Սուլթան Ապա-Իւլ-Համիտ Ա. ո՞րչափ աստէն թագաւորեց :

Մ Ա Ս Ն Ե .

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Գ. ԷՆ ՄԻՆՉԵԻ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻՒԼ
ՄԷՃԻՏԻ ՄԱՅՇ

ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԷԼԻՄ Գ.

(Թ. Հ. 1203-1277 — Թ. Ք. 1788-1860)

Սուլթան Ապտ-Իւլ-Համիտ Ա. ի յաջորդեց Սուլթան Մուսթաֆայի որդին Սուլթան Սէլիմ Գ. որ խոհական և բարեկարգիչ թաղաւոր մ'եղաւ : Ինք բնութեամբ խաղաղասէր ըլլալուն՝ և տեսնելով երկարատև պատերազմաց պատճառաւ աէրութեան կրած վնասներն , ուղեց իր զբաղիներուն հետ հաշտութիւն ընել : Այս նպատակաւ 1790ին նախ Աւստրիոյ հետ Զիլթովի դաշնագրութիւնը կնքեց Լէոբաու կայսեր հետ, և 1792ին, ալ Եաշի մէջ Ռուսիոյ հետ հաշտութեան դաշինք գրաւ, որով անոր կը թողուր Խրիմ թերակղզին և Պեսարապոլոյ մէկ մասը :

Այս հաշտութիւններէն 6 տարի յետոյ՝ 1798ին, Ֆրանսայի ալեգերահռչակ զօրավար՝ Նաբոլէոն Պոնափարթ 40,000 զօրաց

բանակով Եգիպտոս արշաւեց, Ալեքսան-
դրիան առաւ և մի քանի օր յետոյ Բրզանց
մօտ՝ Մէսլուքներու դէմ մեծ յաղթու-
թիւն մը տանելով՝ մտաւ ի Գազիրէ : Ան-
կից Սուրիա անցնելով՝ տիրեց Աքեա բեր-
դաքաղաքին : Սակայն Փրանսացւոց իշխա-
նութիւնը Եգիպտոսի և Սուրիոյ մէջ շատ
քիչ տեւեց : Մէկ կողմանէ Օսմ. զօրաց
ընդդիմութիւնը և մանաւանդ Անգլիաց-
ւոց ահաւելի թշնամութիւնը պարտաւորե-
ցին Փրանսացիները քաշել իրենց զօրքը
Օսմանեան երկիրներէն և Սուլթանին հետ
հաշտութիւն ընել :

Սուլթան Սէլիմ ուզեց սանձի ներքեւ
առնել Եէնիչերեաց զօրագունդն : Այս
նպատակաւ՝ Եւրոպայէն զինուորական ար-
ուեստին ուսուցիչներ բերել տալով՝ սկսաւ
նոր և կանոնաւոր բանակ մը կազմակեր-
պել Նիզամը ճէսիս անունով : Սակայն
կատաղի Եէնիչերիք, որոնց սկանչին շատ
գէշ կը հնչէին օրէնք և բարեկարգութիւն
բառերը, սաստիկ զայրանալով այս նորու-
թեանց դէմ, միահամուռ գլուխ քաշեցին
և իրենց պարագլուխ ընտրելով Գապագնը

Մուսքաճա անուն կատաղի անձն, հաւաքուեցան Էթ-Մէյճաւնիի հրապարակը, ուսկից խումբ խումբ զրուելով քաղքին մէջ, սկսան ձերբակալել և սպաննել բոլոր այս նորութեանց կուսակիցները : Հաղարուոր անձինք անսնց անգթութեան զոհ դացին, նոյն իսկ Նիզամը ճէտիտի զինուորներէն շատեր՝ Եէնիչէրեաց ձեռքն իյնալով սպաննուեցան :

Այս Սուլթանին օրով Կ. Պոլսոյ մէջ Եւրոպական դրութեամբ Նաւարան, Թնդահօթարան, Զինուորական ու Երկրաչափական վարժարաններ և այլ նմանօրինակ կարեւոր հաստատութիւններ հիմնուելով՝ տակաւ կատարելութեան հասան : Սուլթան Սէլիմ՝ Թագաւորեց 19 տարի :

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Ապտ-Իււլ-Համիտ Ա. ի ո՞վ յաջորդեց . — Սուլթան Սէլիմ Գ. ի զլիսաւոր փափաքն ի՞նչ էր . — Ո՞ր տէրութեանց հետ և ի՞նչ պայմաններով հաշտութիւն ըրաւ . — Նաբօլէոն Պոնաբարթ ո՞ր թուականին Եգիպտոս արշաւեց . — Ի՞նչպէս տիրեց Գահիրէի . — Պոնաբարթ Եգիպտոսէն ո՞ւր անցաւ, ո՞ր բերդին

տիրեց . — Ի՞նչ պատճառներով Ֆրանսացիք պարտաւորեցան Օսմանեան երկիրներէն ելնել . Սուլթան Սէլիմ ինչ մեծ բարեկարգութեան ձեռնարկեց . — Յէնիչէրիք ինչո՞ւ ղայրացան . — Ի՞նչ չարիքներ գործեցին . — Իր օրով Մայրաքաղաքին մէջ ինչ երեւելի հիմնարկութիւններ եղան . — Սուլթան Սէլիմ քանի՞ տարի թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԹԱՖԱ Դ.

(Թ. Ն. 1222 — Թ. Ք. 1807)

Սուլթան Համիտ Ա. ի որդին էր Մուսթաֆա Դ. որ կարճ իշխանութիւն մը վարեց :

Ալէմտար (դրոշակիր) Մուսթաֆա վաշան լսելով Մայրաքաղաքին մէջ տիրող անիշխանութիւնը՝ մեծ բանակով մը էտիրնէէն փութաց ՚ի Կ. Պոլիս և խռովարարներուն պարագլուխները մահուամբ պատժելով՝ խաղաղութիւնը վերահաստատեց :

Սուլթան Մուսթաֆա երկրին մէջ տիրող զինուորական և քաղաքական ընդ-

հանուր տկարութիւնն աչքի առաջ ունե-
նարով՝ խոհեմութիւն համարեց իր դրայի
տէրութեանց հետ լրացալութեան դաշինք
դնել :

Հ Ա

Սուլթան Սէլիմի ո՞վ յաջորդեց . — Սուլ-
թան Մուսթաֆա Գ. ի՞նչպիսի ժամանակ դահն
ելաւ . — Մուսթաֆա Բ. խոհեմութեան ի՞նչ
գործ տեսաւ . — Ո՞րչափ թագաւորեց :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԱՀՄՈՒՏ Բ.

(թ. շ. 1223 — թ. Ք. 1808)

Աշխարհաշէն, մեծանձն, հաստատամիտ,
արդարադատ և ժողովրդասէր թագաւոր
մէք Սուլթան Մահմուտ Բ. որ իրաւամբ
կոչուեցաւ Երկրորդ Հիմնադիր Օսմանեան
պետութեան :

Սուլթան Մահմուտի առաջին գործն ե-
լաւ Վէզիր անուանել անձնուէր Մուսթա-
ֆա փաշան : Ապա տեսներով որ կառա-
վարութեան հետ ժողովրդեան ամէն դա-
սերն՝ այլ ևս ձանձրացած են Եէնիչերեաց

անսանձ և անվերջ ծայրայեղութիւններէն, որոշեց կա՛մ իսպառ ջնջել այս վտանգաւոր տարրն և կամ օրինաց ու կարգի հըպատակեցնել: Այս նպատակաւ, նախ և առաջ՝ ՚ի պաշտպանութիւն տէրութեան, Նիզամը ձէտիտի տեղ Սէյրէն անուն նոր զօրագունդ մը կազմել սկսաւ:

Նէնիչէրիք՝ Վէզիրին այս ընթացքին դէմ սաստիկ զայրանազով՝ անոր անձնապահ զօրքը ցրուելէ յետոյ՝ ապարանքը կրակի կուտան:

Այս ներքին խռովութիւնը զսպելէն ետեւ՝ Սուլթան Մահմուտ ուղեց Երոսպական տէրութեանց հետ հաշտութիւն ընել: Ռուսք մերժելով խաղաղասէր Սուլթանին այս առաջարկութիւնը, վերստին պատերազմի ելան: Բարատինն զօրավարն ըստուար բանակով մը Իպրայիլ, Իմանյիլ ու Նէրկէոյ քաղաքաց տիրելով՝ մինչ ՚ի Սիլիսորէ յառաջ քալելու վրայ էր՝ երբ Ալեքանդր Ա. իմանալով Մեծին Նաբոլէոնի Ռուսաստան արշաւելու պատրաստութիւնը՝ ետ կանչեց իր բանակը և 1812 մայիս ամսոյ 2ին Պուքրէչի մէջ Օսմանցուոց

հետ խաղաղութեան դաշնագիր մը կնքեց որու զօրութեամբ՝ Փարիս գետն երկու տէրութեանց սահմանագիծ կ'որոշուէր, Օսմանցիք վերստին աէր կ'ըլլային իրենց կորուսած երկիրներուն և Ռուսիա՝ Պէսարապիոյ և Դանուբի բերնին տէր կը դառնար:

Ռուսական պատերազմն այս կերպով վերջանալէ յետոյ, Սուլթան Մահմուտ ձեռք զարկաւ ներքին բարեկարգութիւններուն: Վահապիք՝ որոնք Մէքքէ և Մէտինէ քաղաքաց տիրելով՝ ուխտաւորաց ևս մեծ նեղութիւն կուտային: Սուլթան Մահմուտ ասոնց դէմ զրկեց Եղիպտոսի կուսակալ Դաւլաշի անուանի Մէհէմէտ Ալի փաշան որ քիչ ատենուան մէջ յաղթելով՝ ըմբոստներուն զլխաւորն ալ շըղթայակապ զրկեց ՚ի կ. Պսլիս:

Սուլթան Մահմուտ ուզելով Սերպիացւոց խռովութեան ալ վերջ տալ, անոնց առանձին իշխան մը կարգեց և ընդ գերիշխանութեամբ Օսմանցւոց՝ տեսակ մ'ինքնօրինութիւն շնորհեց:

Սուլթան Մահմուտի իշխանութեան երեքտասաներորդ տարին, այսինքն 1821ին

պատահեցաւ Մուսայի Յունաց խռովութիւնն՝ որ արդէն երկար տարիներէ հետէ պատրաստուելու վրայ էր :

Յոյները առաջին անգամ 130ի շափնաւերով սկսան Արշիպեղազոսի և Միջերկրականի մէջ ասպատակել և Օսմանեան նաւերուն վնասել :

Սուլթան Մահմուտ նախ զօրք զրկեց ՚ի Մուլտավիա և ՚ի Վալարքիա, ուր կը գընաւ նուէին Յունական խռովութեան մասնաճիւղերն ու տեղացիներէն ամեն տեսակ քաջալերութիւն կը գանէին : Օսմանցիք այս երկիրներուն մէջ խռովարարներէն շատերը նուաճելով՝ երկիրը խաղաղեցուցին : Ապա Սուլթան Մահմուտ Յունաց վրայ տորմիզ մը զրկեց որ նուաճեց Քիոս կղզին :

Յամաքի վրայ ալ Ալի և Խուրչիա փաշաներէն ՚ի զատ՝ Մէհէմէտ Ալի փաշայի որդին Իպրահիմ փաշա՝ շատ անգ Յոյները զարնելով՝ Կորնթոսի տիրեցին և պարտաւորեցին զանոնք նաւերն ասպատանիլ : Սակայն երբ Կրէաէի մօտ Յոյները Քարա Մէհէմէտ փաշա ծովակալին նաւն այրելով՝ նաւաստիներէն մեծ մասն ալ սպան-

նեցին, Սուլթան Մահմուտ սաստիկ զայ-
րանալով Ռէշիտ փաշային ահագին բանակ
մը յանձնեց որ դնաց Մուռայի շատ մը քա-
ղաքներն առնելէ ետև՝ Միսուրնկի բեր-
դաքաղաքը պաշարեց: Քաղաքացիք թէև
արիաբար երկար ատեն դիմադրեցին, սա-
կայն սովէ բռնադատեալ՝ պարտաւորեցան
անձնատուր ըլլալ (1824, ապրիլ 19):
Պաշարեալներուն մէջ կը գտնուէր Անդլի-
այի անուանի բանաստեղծ Լորա Պայրըն՝
որ այս գէպքէն քիչ յետոյ մեռաւ: Մի-
սուրնկիի պաշարման ժամանակ Իպրահիմ
փաշան ալ Նավարինի, Արկադիոյ և Աթէն-
քի տիրելով՝ Յունական խռովութիւնը մեծ
մասամբ խեղդուած կը համարուէր:

Սուլթան Մահմուտ այս յաջողութեանց
վրայ թէև ուրախացաւ՝ սակայն միւս կող-
մանէ տեսնելով Եէնիչէրիներուն անտանելի
ըմբոստութիւնը՝ արդար բարկութեամբ
բորբոքած՝ այս անգամ հաստատապէս ու-
րոշեց կամ բոլորովին բնաջինջ ընել զա-
նոնք և կամ զինուորական կրթութեամբ
կանոնաւոր բանակի մը վերածել: Ինչպէս
միշտ՝ այս անգամ ալ Եէնիչէրիք գէմ կե-

ցան Սուլթանին այս առաջագրութեանը : Այն ատեն Սուլթան Մահմուտ տէրութեան մեծամեծներն ու աւագանին 'ի ժողով գումարելով՝ իր դիտաւորութիւնը յայտնեց անոնց : Որոշուեցաւ Մարգարէին նուիրական գրոշն հանդիսապէս դուրս հանել և անոր ներքև հրաւիրել պետութեան հաւատարիմ հպատակներն 'ի պաշտպանութիւն երկրին և ժողովրդեան : Եէնիչէրիք համոզուելով թէ այս անգամ անհնար պիտի ըլլայ արևասիրտ Սուլթանին հաստատամտութեանն յաղթել, խուռներամ վաղեցին էթ-Մէյտան իրենց զօրանոցներն ապաստանելու : Թնդանօթաձիգ զօրաց հըրամանատար Քարա-ճէհէննէմ Մուսթաֆա փաշա, 'ի դիմաց Սուլթանին վերջին անգամ մ'ալ զանոնք ընդունայն հնազանդութեան յորդորելէ յետոյ, սկսաւ ումբակսծել անոնց զօրանոցներն օրոնք անմիջապէս կրակ առին : Եէնիչէրիք սկսան ամէն կողմէ խոյս տալ, սակայն թէ՛ ժողովուրդն և թէ՛ Սուլթանին զօրքը այս փախըգտականներն հսկածելով՝ սակալի ջարդ տուին, այնպէս որ մի և նոյն օրուան մէջ

32,000 է աւելի եէնիչէրիք բնաջինջ եղան
(1826) :

Այսպէս, Սուլթան Մահմուտ կատարեց
այնպիսի գործ մը՝ որ մեծամեծ աշխարհ-
հակալութեանց հաւասար՝ և իր անունին
ամենանշանաւոր փառքերէն մին եղաւ :

Սուլթան Մահմուտ այս ներքին կարեւ-
որ բարեկարգութեամբ զբաղած ժամա-
նակ՝ Յունական խռովութիւնը բողբոջին
չէր վերջացած : Ուստի Եւրոպական երեք
մեծ տէրութիւններ՝ Անգլիա, Ռուսիա և
Ֆրանսա առաջարկեցին Սուլթանին՝ իրենց
յանձնել նոյն խնդրոյն կարգադրութիւնն :
Սուլթան Մահմուտ իրաւամբ մերժեց այս
օտար միջամտութիւնը և շարունակեց վերջ-
նապէս խեղդել խռովութիւնը : Նորէն 60
նաւէ բաղկացած ասրմիզ մը զրկեց ՚ի Նա-
վարին՝ Իպրահիմ՝ և Բաշիա փաշաներու
օգնութեան : Այն ատեն յիշեալ երեք մեծ
տէրութեանց դաշնակից նաւաստորմն, Սուլ-
թան Մահմուտը Յունաց հետ հաշտութեան
պարտաւորելու համար, եկաւ ՚ի Նավարին
և Օսմանցոց նաւերէն 40 հատը այրեց
(1827) :

Այս դժբաղդութեան լուրն առնելուն՝
Սուլթան Մահմուտ, թէև շատ ցաւ զգաց,
սակայն ս'չ միայն յանձն չառաւ Յունաց
շնորհ մ'ընել, ինչպէս կ'առաջարկէին Եւ-
րոպական տէրութիւնք, այլ անոնց դէմ
պատերազմ հրատարակեց: Ուստի մէկ
կողմանէ Անգլիական և Ֆրանսական նա-
ւատորմերն Յունաստանի շուրերուն մէջ Օս-
մանցւոց դէմ պատերազմած ժամանակ,
Ռուսաց բանակը Մէնչիքոֆ և Վարանցոֆ
զօրավարաց հրամանատարութեամբ՝ Շումլա
և Սիլիստրէ բերդաքաղաքներուն տիրելով
մինչև Ագրիանուպոլիս կը յառաջանայ,
մինչդեռ Բասքէվիչ զօրավարն ալ Ասիոյ
կողմն Օսմանցւոց սահմանակից գաւառներ-
ըր կը մտնէր: Սուլթանին սակաւաթիւ և
նորավարժ բանակը անկարող ըլլալով Եւրո-
պական քաջամարդ զինուորաց դիմադրել,
1829 սեպտեմբեր 14ին, Սուլթան Մահ-
մուտ Ռուսաց հետ Էտիրնէի դաշնագրու-
թիւնը կնքեց՝ որով Մոլտավիա, Վալաքիա
և Սերպիա Օսմանցւոց հարկատու և ընդ-
պաշտպանութեամբ Ռուսաց, ինքնօրէն իշ-
խանութիւններ կ'ըլլային: Յաջորդ տարին

(1830) Օսմանեան Պետութիւնը կը ճանչէր Յունաստանի անկախութիւնը :

Այս երկարատեւ պատերազմներէն յետոյ, Սուլթան Մահմուտ խաղաղութեանը շնորհիւ՝ սկսաւ երկրին բարեկարգութեանը հոգ տանիլ : Եւ ամէն բանէ առաջ, անհրաժեշտ համարեց սերուքեան օգտակար մարդիկ պատրաստել : Այս նպատակով՝ զանազան մասնագիտութեանց վարժարաններ հաստատեց, ուշիմ և զարգացեալ աշակերտներէն ալ շատերը՝ տէրութեան ծախքով զրկեց Փարիզ և Վիէննա, որպէս զի իրենց զինուորական, բժշկական և վարչագիտական ուսումները կատարելագործեն : Նոյնպէս արժանաւոր նախարարներ դեսպան զրկեց Եւրոպական մեծ տէրութեանց մօտ. ինչպէս Մուսթաֆա Րէշիտ փաշան Փարիզ, Ֆէթիհ Ահմէտ փաշա՝ Վիէննա, Մէհմէտ Քեամիլ փաշա՝ Պէրլին և ուրիշներ ալ Լոնտոն և Փէթէրզպուրկ :

1835 ին ահաւոր ժանտախար դարձեալ սոսկալի կոտորած կ'ընէր Մայրաքաղաքին և շրջականերուն մէջ :

Սուլթան Մահմուտի ժամանակակից ծե-
րերը, իբրև կենդանի պատմութիւն, սըր-
տաբուլի օրհնութիւնով և անբաւ երախ-
տագիտութեամբ կը նկարագրեն այս հայ-
րագործը ու անվեհեր թագաւորին աննման
անճնուիրութիւնը որ՝ վտանգին առջև ա-
ւելի արիայած՝ կը մաքառէր այս թհար-
կու ախտին դէմ՝ փրկելու համար իր սի-
րելի վողովուրդին կեանքը։ Սուլթան Մահ-
մուտ բաւական չսեպեց առողջապահիկ
սովորական միջոցներ միայն ՚ի դործ գնել,
այլ և, այս պարբերական պատուհասին ա-
ռաջքն առնելու համար՝ մաքրանոցներ և
արգելարաններ հաստատեց և այսով՝ իր
համօրէն հպատակաց անսահման երախտա-
գիտութեան վրայ մեծ իրաւունք ունեցաւ։

Սակայն քանի մը տարի յետոյ, Մէհէմ-
մետ Սլի փաշա օգուտ քաղելով Սուրիոյ ու
Պաղեստինի մէջ տիրող շիսթութիւններէն,
վերստին գլուխ քաշեց, պահանջելով որ
Եգիպտոսի և Սուրիոյ վրայ իր ունեցած
իշխանութիւնը յարգւոց որդի ըլլայ։ Սուլ-
թան Մահմուտ այս անհեթեթ առաջար-
կութիւնը մերժելով՝ պատերազմ հրատա-

բակեց և անոր վրայ զրկեց Հաֆըզ փա-
շան : Ճակատամարտը տեղի ունեցաւ Մի-
ջագետաց Նիզիսի քաղաքին մօտ : Օսմանե-
ցիք չյաջողեցան (1839) :

Այս ձախորդութեան գոյժը տակաւին
Կ. Պոլիս չհասած , մեռաւ Սուլթան Մահ-
մուտ՝ 32 տարի թագաւորելէ յետոյ :

Բովանդակ Օսմանեան աշխարհը լացաւ
այս մեծաշէն ու առաքինի թագաւորին
մահուան վրայ որու ամբողջ կեանքը գը-
թութեան , արդարութեան և ժողովրդա-
յին բարօրութեան սահմանուած բարեգոր-
ծութիւններու շարք մ'եղած էր :

Սուլթան Մահմուտի օրով կ'ապրէին մեր
ազգէն հետեւեալ նշանաւոր անձերը :

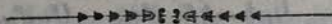
Մահաբեի Առաքել Տատ Ամիրա , Տիւզ-
եանց ազգատոհմէն՝ Գրիգոր , Սարգիս ,
Միքայէլ , Մկրտիչ և Յակոբ Չէլէպլինները ,
Եռսուֆեան Պօղոս Պէյ և մանաւանդ Պէդ-
ճեան Յարութիւն Ամիրան , Հայ ազգին
անգլուգական բարերարը , որոնք Վառօ-
գապետութեան , Փողերանոցի վերատես-
չութեան և նմանօրինակ բարձր և փափուկ
սլաշտօններու մէջ ամենայն հաւատարմու-

Թեամբ և արդիւնաւորապէս ծառայելով
Տէրութեան՝ Մեծանուն Սուլթանին բարձր
վստահութեանն ու շնորհացն արժանայան:

Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Սուլթան Մուսթաֆայի ո՞վ յաջորդեց . —
Ի՞նչպիսի վեհապետ մ'էր Սուլթան Մահմուտ
Բ. — Զո՞վ իրեն Վէզիր կարգեց . — Մուս-
թաֆա փաշան ի՞նչ մեծ բարենորոգութեան
ձեռնարկեց . — Ո՞ր զինուորական նոր դունդը
կազմեց . — Եէնիչէրիք Մուսթաֆա փաշային
ի՞նչ չարիք հասուցին , ի՞նչպէս մեռաւ . — Ո՞ր
փաշաները զսպեցին Եէնիչէրեաց խուլուսթիւնը .
— Ասկից յետոյ ի՞նչ դէպք պատահեցաւ . —
Ռուսերը ո՞ր քաղաքաց տիրեցին . — Աղեքսանդր
Ա. ի՞նչ պատճառաւ պարտաւորեցաւ Օսմանյա-
ւոց հետ խաղաղութիւն ընել . — Ե՞րբ և ի՞նչ
պայմաններով կնքուեցաւ Պուրէչի դաշնագի-
րը . — Խուլարար Վահապլիներու դէմ զո՞վ
զրկեց Սուլթան Մահմուտ . — Սերպիացիք ի՞նչ
արածութիւններ ստացան Օսմ. Սուլթանէն . —
Սուլթան Մահմուտ ինչո՞ւ զօրք զրկեց ի Մու-
տափիա և ի Վալաքիա . — Օսմանեան նաւա-
տորմն Յունաց ձեռքէն ո՞ր կղզին առաւ . —
Յամաքի վրայ Յունաց դէմ պատերազմողներն
որո՞նք էին . — Կրեաէի մօտ Օսմանցիք ի՞նչ
պարտութիւն կրեցին . — Միսոլոնկիի բերդն

ո՞վ ու ե՞րբ առաւ . — Պաշարելոց մէջ ո՞ր ե-
րեւելի օտարական անձը կը գտնուէր . — Սուլ-
թան Մահմուտի իշխանութեան ամենէն երեւելի
գործը ո՞րն կըլաւ . — Ինչո՞ւ ուզեց բնաջինջ
ընել Եփեսոսի բնակիչներն . — Ի՞նչ միջոցներ ձեռք
առնուեցան . — Ո՞վ էր Քարա ձէնէնէմ Մուս-
թաֆա փաշա . — Եփեսոսի ի՞նչ ըրին . —
Ի՞նչպէս բնաջինջ կըլան . — Ո՞ր թուականին
պատահեցաւ այս երեւելի դէպքը . — Օսմ.
նաւատորմն ո՞ւր այրեցաւ . — Սուլթան Մահ-
մուտ այս դէպքին վրայ ի՞նչ ըրաւ . — Դաշ-
նակից տէրութիւնք ի՞նչ դիրք բռնեցին . —
Ռուսք մինչեւ ո՞ւր յառաջացան . — Որո՞նք
էին իրենց բանակաց հրամատարները . — Ո՞ւր
և ո՞ր թուականին կնքուեցաւ խաղաղութեան
դաշնագիրը . — Որո՞նք էին այս նշանաւոր
դաշնագրութեան պայմանները . — Սուլթան
Մահմուտ ներքին ի՞նչ բարեկարգութիւններ
հատտատեց . — Երկրորդ անգամ ե՞րբ գլուխ
քաշեց Եզրիպոսի կուսակալը . — Ո՞րն է Նի-
զիպի ճակատամարտը . — Ե՞րբ մեռաւ Սուլ-
թան Մահմուտ , իր մահն ի՞նչ ազդեցութիւն
ըրաւ իր ժողովրդեան վրայ . — Մեր Ազգէն
ո՞ր երեւելի անձինք կային Սուլթան Մահմու-
տի ժամանակ :

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ-ՄԷՃԻՏ

(Թ. Հ. 1839 — Թ. Ք. 1255)

Սուլթան Մահմուտի անդրանիկ սրգին էր Սուլթան Ապտ-Իւլ-Մէճիտ, որ 18 տարեկան հասակին մէջ իր հայրենական աթոռն ելաւ :

Սուլթան Մէճիտ, իր մեծանուն հօր բոլոր ընտիր ընտիր բարեմասնութեանց ժառանգորդ և անոր աշխարհաշէն խորհուրդներուն իրագործողն եղաւ : Իր գահակալութեան ժամանակ Եգիպտական խռովութիւնը տակաւին կը շարունակուէր : Սուլթան Մէճիտ մեծամեծ պատարաստութիւններ տեսաւ այս խռովութեան վախճան տալու համար :

Միւս կողմանէ Աւստրիա, Անգղիա և Ռուսիա ևս, Սուլթանին հետ նիզակակցելով առաջարկեցին Մէհէմէտ Այի փաշայի, որպէս զի իր վայելած առանձնաշնորհումներովը գոհ ըլլայ և զօրքը Սուրիայէն ետ կանչէ : Երբ Եգիպտոսի կուսակալը տէրութեանց այս առաջարկը մերժեց, դաշնակիցք նախ Սուրիոյ մէջ Ա. քեայի բերդն առ-

նելէ ետև՝ հասան Ալեքսանդրիոյ առաջ՝
ուր Մէհէմէտ Ալի փաշա գուշակելով որ
անխոհեմ ընդդիմութեամբ մը արդէն ու-
նեցած իրաւունքներն ալ ձեռքէ պիտի
ելնեն, յանձն առաւ ընդունիլ այն պայ-
մաններն որք կնքուեցան 'ի Լոնտոն (1841):
Այս գաշնագրութեամբ, Մէհէմէտ Ալի
փաշա կ'ունենար միմիայն եգիպտոսի փո-
խարքայութիւնն յորդուոյ օրդի, ասկից զատ,
Չանաք-Քալէի ու Պոսֆորի նեղուցները փա-
կուած պիտի մնային ամէն ազգաց մար-
տանաւերուն առաջ:

Սուլթան Մէհմետի թագաւորութեան ա-
մենէն փառաւոր գործն և Օսմանեան պատ-
մութեան ամենակարեւոր գէպքերէն մէկը
եղաւ Թաւնգիւմար կոչուած այն նշանաւոր
Օրէնսգրութիւնն՝ որով արդարասէրն Սուլ-
թան Մէհմետ իր ամէն կարգի հպատակնե-
րուն, առանց ազգութեան և կրօնի խըտ-
րութեան, կը շնորհէր կենաց, ընչից և
պատուոյ ապահովութիւն, արոց արգար
բաշխում, օրինաց առջև հաւասարութիւն
և ազատ կիրառութիւն կրօնական իրա-
ւանց: Սոյն նշանաւոր հրովարտակն 1839

Նոյեմբեր 3 ին հանդիսապէս կարգացուեցաւ Կիւլհանէի մէջ, ՚ի ներկայութեան Եւրոպական տէրութեանց գեսպաններու, Իւլէմայից և Տէրութեան աւագանիին :

Սուլթան Մէճիտ տակաւին ներքին նրմանօրինակ բարեկարգութիւններով զբաղած ժամանակ, Ռուսիա նոր լանդիր մը հանեց : Պահանջեց Օսմանեան կառավարութենէն՝ որպէս զի զինքն Երուսաղէմի Ս. Տեղեաց և Տաճկաստանի Յունագաւան ազգերուն ուղղակի պաշտպան ըլլայ : Սուլթան Մէճիտ այս տարօրինակ պահանջումն իբրև վտանգաւոր իր տէրութեան ամբողջութեան, մերժեց և հրաման տուաւ իր Սպարապետ Էօմէր փաշային որպէս զի անմիջապէս երթայ Ռուսաց դէմ՝ որոնք մինչև Դանուբ յառաջացեր էին արդէն : Էօմէր փաշա Դաշամաքը դաւաւելով՝ Օյրեւիցաի քով Ռուսական զօրաց ստակալի շարք մը կ'ուտայ : Սակայն երբ Սև ծովու վրայ Ռուսք՝ Օսմանցւոց նաւատորմը կ'այրեն Սուլթան Մէճիտ կը դիմէ Անգլիոյ, Ֆրանսայի և Աւստրիոյ աջակցութեան ուրոնք ընդունելով Սուլթանին հրաւերն՝ ան-

միջապէս կ'սկսին Գանուբայ եղերքէն քշել Ռուսերն դէպ 'ի հիւսիս և Խրիմ՝ յառաջանալ : Գաշնակից տէրութեանց նաւատորմը ամբողջ մէկ տարի կը պաշարէ Սեւասթոփոլ բերդաքաղաքը և վերջապէս կը յաջողի Մարաքոֆի ամրոցը գրաւել , Ռուսական նաւատորմին մեծ մասն այրել և Սեւասթոփոլը սասակապէս ռմբակոծելով տիրանալ անոր : Այս յուսահատական կացութեան մէջ՝ Ռուսիա ճարահատեալ՝ պարտաւորեցաւ վերջ տալ պատերազմին և հաշտութիւն խնդրել :

1856 Մայիս 30 ին խաղաղութեան դաշնագիրը կնքուեցաւ Փարիզի մէջ, որով Եւրոպական մեծ Տէրութիւնք Օսմանեան Պետութեան ամբողջութիւնը կ'երաշխաւորէին, Պոսֆորի և Տարաանէի նեղուցները վերստին կը փակուէին ամէն տէրութեանց մարտանաւերուն առաջ , Ռուսք և Օսմանցիք Սեծալու մէջ զինուորական նաւարաններ չպիտի ունենային : Իսկ Մոլդաւիա, Վալաքիս և Սերպիա՝ Ռուսաց ուղղակի պաշտպանութենէ ազատ պիտի լինէին :

Իր իշխանութեան վերջին ժամանակները

էր որ Սուլթան Մէճիտ Լիբանանը Քրիստոնեայ կառավարչի մը ներքև՝ Արտօնացեալ կուսակալութիւն (Վիլայէթը Միւսթազի) անուանեց :

Սուլթան Մէճիտի օրով մեծ համբաւունէր Մուսթաֆա Րէշիտ փաշա անուանի Վէզիրն, որ իր քաղաքագիտութեամբ, հանճարովն ու մեծագործութեամբ՝ Սոքուլու և Քէօիբրիւլիւ երեւելի Վէզիրներու կարգն անցաւ :

Ասկից յետոյ կ'ուզան Ալի փաշա և Փուատ էֆէնտի որոնք 'ի վերջէ ո՛չ միայն Տաճկաստանի՝ այլ և համօրէն Եւրոպայի մէջ մեծ համբաւ ստացան :

Սուլթան Մէճիտի ժամանակ Օսմանեան պետութիւնն սկսաւ Եւրոպական ներդաշնակութեան մէջ մտնել և տակաւ զարգանալ քաղաքակրթութեան մէջ : Նորանոր և հոյակապ շէնքեր, ճամբաներ և կամուրջներ շինուեցան, նոյնպէս հիմնուեցան Եւրոպական գրութեամբ զօրանոցներ, հիւանդանոցներ և բժշկական ու զինուորական վարժարաններ :

Սուլթան Մէճիտ 32 տարի թագաւորելէ

յետոյ մեռաւ խաղաղութեամբ՝ իր հետ
տաներով ամէն կարգի հպատակաց երախ-
տագիտութիւնն ու օրհնութիւնն :

Այսպիսի մեծանուն և դժասիրտ վեհա-
պետի մը զուակն է մեր արդի Սիրեցեալ
Կայսր

ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ ՂԱԶԻ ՍՈՒԼԹԱՆ

ԱՊՏ-ԻՒԼ-ՀԱՄԻՏ Բ. ԻԱՆ

Որու գահակալութիւնն այնքան բեր-
կրառիթ և իշխանութիւնն յառաջիմու-
թեան նոր և փառաւոր թուական մ'եղաւ
Օսմանեան մեծազօր Պետութեան համար :

Համօրէն Օսմանեան հաւատարիմ հպա-
տակները կ'աղօթեն հանապազ՝ վասն թան-
կագին կենաց և արեւշատութեան իրենց
Սուրբազօր և Յառաջիմասէր Սուլթա-
նին :

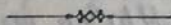
Հ Ա Ր Յ Ա Ր Ա Ն

Ո՛վ յաջորդեց Սուլթան Մահմուտ Բ. ի . —
Սուլթան Ապտ-Իւլ-Մէճիտ ի՞նչ ընտիր բարե-
մասնութեանց տէր թագաւոր մ'էր . — Ե-
գիպտական խնդիրն ի՞նչ վիճակի մէջ էր . —

Անմէտ փաշան ո՞վ էր, ի՞նչ բրաւ . — Եւրոպական ո՞ր տէրութիւնք այս խնդրոյն մէջ օգնեցին Օսմ . Սուլթանին . — Ե՞րբ եւ ի՞նչ պայմաններով կնքուեցաւ Լոնտրայի դաշնագրութիւնը . — Ի՞նչ է Թանգլիմաթ ըսուածը . կ՞րբ հաստատուեցաւ . — Ի՞նչ ազատութիւններ կը շնորհէր Սուլթան Մէճիտ . — Ռուսական պատերազմն ի՞նչ պատճառաւ ծագեցաւ . — Օսմ. Սպարապետն ո՞վ էր . — Ռուսք Սեւ ծովու վրայ ի՞նչ ըրին . — Եւրոպական ո՞ր տէրութիւնք Օսմ. Սուլթանին նիզակակցեցան . — Ո՞րչափ տեւեց պատերազմը . — Դաշնակիցք ո՞ր նշանաւոր բերգաքաղաքն առին . — Խաղաղութեան դաշնագիրն կ՞րբ եւ ի՞նչ պայմաններով հաստատուեցաւ . — Լիբանան կ՞րբ եղաւ Սրտօնացեալ Կուսակալութիւն . — Սուլթան Մէճիտի օրով ո՞ր երեւելի նախարարներ կային . — Այս Սուլթանին օրով Օսմ. Պետութեան մէջ ի՞նչ վերանորոգութիւններ կղան . — Ե՞րբ մեռաւ Սուլթան Մէճիտ եւ քանի՞ տարի թագաւորեց . — Ո՞վ է մեր արդի Սիրեցեալ Կայսրը :

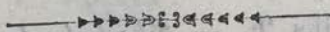
Ը Ն Դ Շ Ա Ն Ո Ւ Ի Ր Զ Ա Ր Ց Ա Ր Ա Ն

Ո՞ր երկիրը եղած է Օսմանցւոց նախկին հայրենիք : — Աշխարհագրական ի՞նչ ուղղութեամբ Օսմանցիք մինչեւ Պոլսոս յառաջացան . — Որո՞նք եղան իրենց առաջին աշխարհակալները . — Փոքր Ասիոյ մէջ ո՞ր տէրութիւնը կար նոյն ժամանակ . — Մինչեւ Կ. Պոլսոյ առումը Օսմանցիք քանի՞ մայրաքաղաք ունեցան . — Օսմ. Պետութեան սկիզբները ո՞ր երեւելի անձերը կային . — Ո՞վ կազմեց Եէնիչէրեաց զօրագունդը . — Օսմանցիք ո՞ր թուականին Եւրոպա անցան . — Արեւելեան Կայսրութիւնն ի՞նչ վիճակի մէջ էր այս ժամանակներս . — Առաջին անգամ Սուլթան տիտղոսն առնող ո՞ր վեհապետն եղաւ . — Լէնկթիմուր ո՞ր թուականին Ասիա արշաւեց . — Կ. Պոլիսն պաշարող քանի՞ Սուլթաններ կը յիշես . — Ո՞ր թուականին եւ ո՞ր Սուլթանն առաւ զԿ. Պոլիս . — Ո՞վ էր Ֆաթիհի ժամանակակից Յոյն Կայսրը . — Ո՞վ եղաւ Կ. Պոլսոյ առաջին Հայ Պատրիարք . — Ո՞րն է Չալարբանի ճակատամարտը . — Օսմանցիք ո՞ր թուականին տիրեցին Եգիպտոսի , Սուրիոյ եւ Արարիոյ . — Առաջին անգամ ո՞ր Սուլթանն կոչուեցաւ Խալիֆե . — Սուլթան Գանոււնի ի՞նչ երեւելի աշխարհակալութիւններ կատարեց . — Պէլկրաս

ո՞ր թուականէն առնուեցաւ. — Օսմանցիք ե՞րբ տիրեցին Հռոդոս կղզիին . — Սուլթան Սիւլէյմանի ժամանակակից Եւրոպական ո՞ր երեւելի Վեհապետները կային . — Ճէղայիր ե՞րբ և որո՞ւ ձեռք Օսմանցւոց անցաւ . — Ո՞րն է Լէբանդի ծովամարտը . — Ե՞րբ և ո՞վ առաւ Կրետէ կղզին . — Առաջին անգամ Ռուսաց հետ պատերազմող Սուլթանը ո՞րն է . — Մեծն Պետրոս Օսմանեան ո՞ր Սուլթանին ժամանակակից է . — Օսմանցիք առաջին անգամ Եւրոպական ո՞ր տէրութեան հետ առեւտրական դաշնագիր կնքած են . — Յիշէ՛ մեծ գրաւումներ . — Երեւելի ճակատամարտներ . — Երեւելի ծովամարտներ . — Երեւելի դաշնադրութիւններ . — Երեւելի պաշարումներ . — Յիշէ՛ Օսմ. Սուլթաններու ժամանակակից երեւելի թագաւորներ կամ իշխա Խուլթան Մահմուտ Բ. ի օրով ի՞նչ կարեւոր վերանորոգումներ կատարուեցան . — Ե՞րբ ջնջուեցան Եէնիչէրիք . — Ո՞ր թուակսնին հաստատուեցաւ Մաքրանոց և Արգելարան . — Սուլթան Ապտ-Իւլ-Մէճիտի օրով ի՞նչ մեծ բարեկարգութիւններ եղան Տէրութեան մէջ . — Ե՞րբ հրատարակուեցաւ Թանդիմաթն . — Ո՞րքան թագաւորեց Սուլթան Ապտ-Իւլ-Մէճիտ :

ԵՐԵՎԱՆԻ ՎԷՋԻՐՔ ԵՒ ՆԱԽԱՐԱՐՔ

ՕՍԲԱՆՆՈՒՆ ՊԵՏՏՐՔՆԵՐ

Ի ԲԵՆՅ ՃԱՄԱՆԱԿԱԿՅ ՍՈՒԼՅԱՆՆԵՐՈՎ

Սուլթան Օրխան Ա. — Ալաէտարն փաշա և
Սիւլէյման փաշա .

Սուլթան Մուրատ Ա. — Ճէհաէրէլի Գարա Խա-
լիլ փաշա .

Սուլթան Պայազիս Ա, եւ Սուլթան Մեհեմեդ Բ.
— Իպրահիմ, Նիշանճը Մէհէմեդ և Խա-
լիլ փաշաները .

Սուլթան Պայազիս Բ. — Իսկէհաէր և Ալի
փաշաները .

Սուլթան Գալուսի Սիւլէյման — Խայրէտարն
Պարպարոսա, Իպրահիմ և Մէհէմեդ փա-
շաները .

Սուլթան Մուրատ Գ. — Սոքուլու Մէհէմեդ,
Սինան և Օսման փաշաները .

Սուլթան Ահմեդ Ա. — Գույուճը Մուրատ և
Գայսէրլի Խալիլ փաշաները .

Սուլթան Մուրատ Գ. — Չէրքէզ Մէհէմեդ
փաշա .

• Սուլթան Մեհեմեդ Գ. — Քէօիբլիլու Մէհէմ-
եդ և Գարա Մուսիթաֆա փաշաները .

Սուլթան Սիւլէյման Բ. — Քէօփրիւլիւ-Չատէ
Մուսթաֆա Ֆաղլը և Էլմաս Մէնէմէտ
փաշաները .

Սուլթան Մուսթաֆա Բ. — Քէօփրիւլիւ-Չատէ
Հիւսէյին փաշա .

Սուլթան Ահմէս Գ. — Պալթաճը Մուսթաֆա
փաշա .

Սուլթան Մահմուտ Ա. — Քէօփրիւլիւ Անմէտ
և Թօփալ Օսման փաշաները .

Սուլթան Մուսթաֆա Գ. — Ճէզայրլի Հասան,
Բաղլոյ, Ղաղի Օսման և Ալի փաշաները .

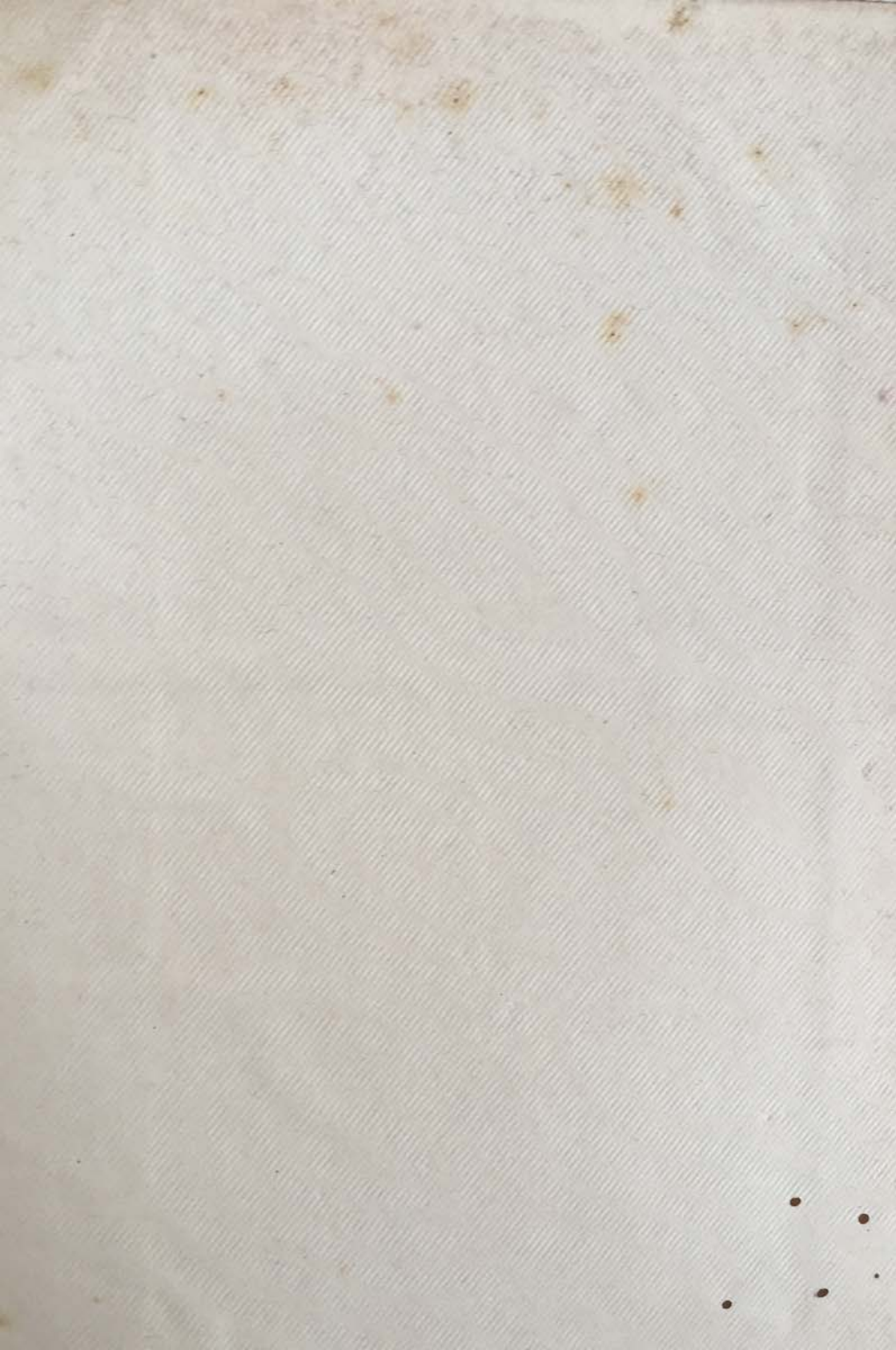
Սուլթան Սեյիմ Գ. և Սուլթան Մահմուտ Բ. —
Ալէմտար Մուսթաֆա փաշա .

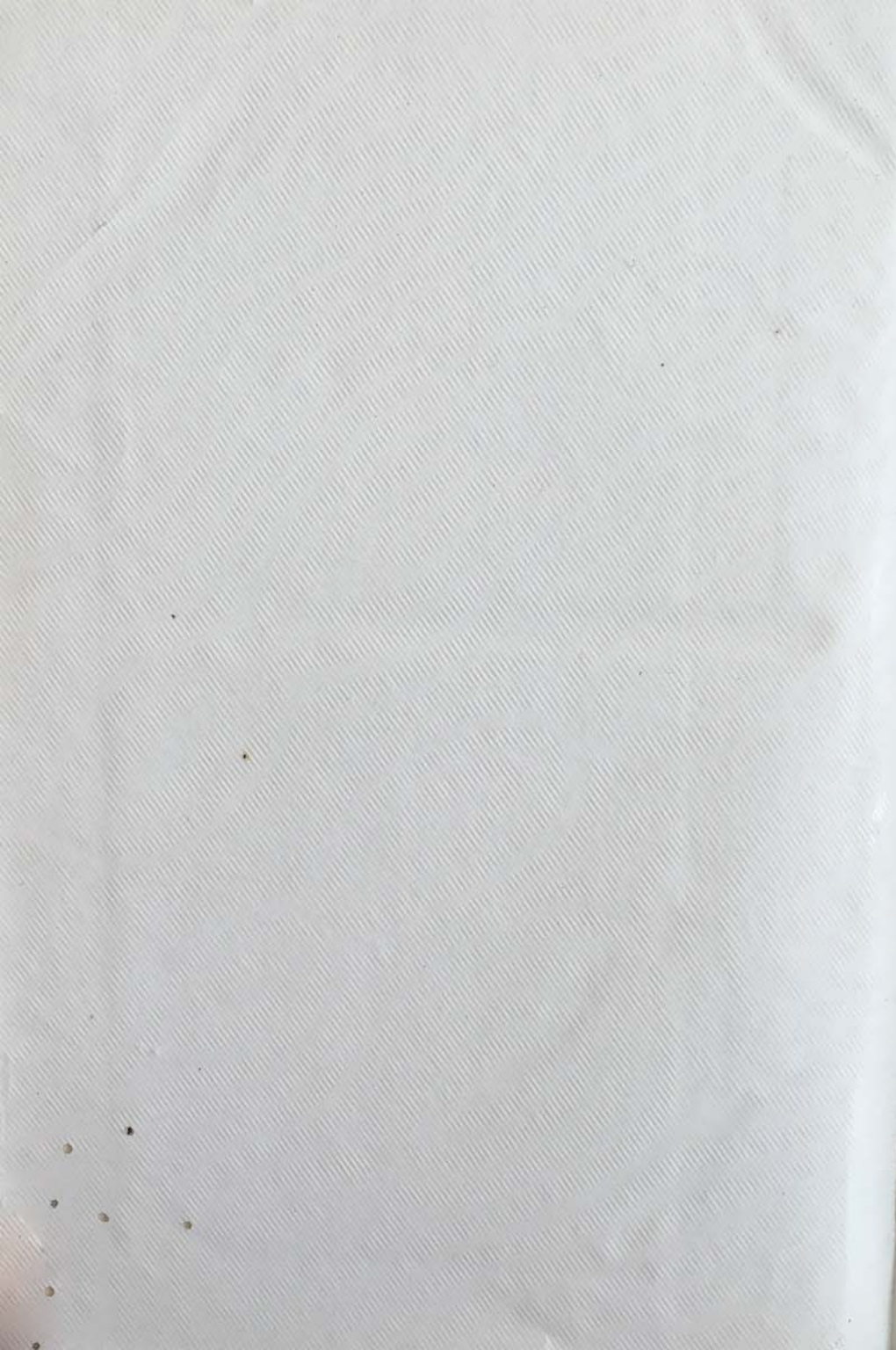
Սուլթան Մահմուտ Բ. — Գարա Ճէնէնէմ Մուս-
թաֆա, Խուրշիտ, Բէշիտ, Գարա Մէնէմ-
մէտ, Խիւսրէվ, Առնալուտ Մէնէմէտ Ա-
լի և Իպրահիմ փաշաները .

Սուլթան Ապս-Իւլ-Մեհթիս . — Ծովակալ Ֆիրարի
Անմէտ, Սպարապետ Էօմէր, Վեզիր Բէշիտ
փաշաները ևւայլն .

İstanbul Belediyesi

İnkilâb Müzesi ve Kütüphanesi

Sayı:

Oda

Dolab

Raf

BB Eyüp Sultan Halk ve Çocuk Kütüphanesi

ERM1021

255.07.02.01.06.00/

